

ЛАВЕНТС ПРОТИ ЛАТВІЇ (LAVENTS c. LETTONIE)

У справі «Лавентс проти Латвії»

Європейський суд з прав людини (перша секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

- п. К. Л. Розакіс (C. L. Rozakis), голова
  - пані Ф. Тюлкен (F. Tulkens)
  - п. Дж. Бонелло (G. Bonello)
  - п. П. Лоренцен (P. Lorenzen)
  - пані Н. Важич (N. Vajic)
  - п. Р. Марусте (R. Maruste)
  - п. В. Загребельський (V. Zagrebelsky),
  - а також п. С. Нільсен (S. Nielsen), заступник секретаря секції,
- після наради за зчиненими дверима 7 листопада 2002 року постановляє таке рішення, ухвалене в зазначений день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 58442/00) проти Республіки Латвії, поданою до Суду громадянином Латвії п. Александром Лавентсом (*Aleksandrs Lavents*) (заявник) 1 червня 2000 року на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція).

2. У Суді заявника представляв п. С. Грош (*S. Grosz*), захисник, що практикує в Лондоні (Сполучене Королівство). Уряд Латвії (Уряд) представляла уповноважена особа пані К. Малиновська (*K. Maļinovska*).

3. Заявник стверджував, зокрема, що обвинувачення його в злочині розглядалося судом, який не мав жодної гарантії незалежності і безсторонності, і що склад його був підібраний з явним порушенням Кримінально-процесуального кодексу. Він скаржився також на надмірну тривалість запобіжного ув'язнення, на тривалість судового провадження, яку він також вважав надмірною, на відсутність ефективного судового контролю за законністю його затримання, на порушення його права на презумпцію невинуватості, на втручання в його сімейне життя і на вилучення його кореспонденції.

4. Розгляд заяви було доручено другій секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). Для її розгляду (пункт 1 статті 27 Конвенції) зі складу цієї секції було створено палату, як це передбачено пунктом 1 правила 26

Регламенту Суду. Замість п. Е. Левітса (*E. Levits*), судді, обраного від Латвії, який вийшов зі складу палати (правило 28), Уряд призначив п. Р. Марусте, суддю, обраного від Естонії (пункт 2 статті 27 Конвенції та пункт 1 правила 29 Регламенту).

5. Ухвалою від 7 червня 2001 року Суд оголосив заяву частково прийнятною.

6. Заявник та Уряд подали свої письмові зауваження по суті справи (пункт 1 правила 59 Регламенту). Після консультації зі сторонами Суд постановив, що не буде проводитися засідання по суті справи (пункт 2 (наприкінці) правила 59 Регламенту), і кожна зі сторін передала письмові коментарі стосовно зауважень іншої сторони. 7 вересня 2001 року заявник подав свої вимоги про справедливу сatisфакцію (стаття 41 Конвенції). 9 жовтня 2001 року Уряд надав свої зауваження щодо цих вимог.

7. 1 листопада 2001 року Суд переформував секції (пункт 1 правила 25 Регламенту). Розгляд заяви було доручено першій секції в новому складі (пункт 1 правила 52 Регламенту).

ЩОДО ФАКТИВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

8. Заявник – колишній латвійський бізнесмен, 1959 року народження, живе в Ризі (Латвія). Засуджений до ув'язнення, він перебуває під наглядом у лікарні «Лінезерс» (*Linezers*) м. Риги.

A. Запобіжне ув'язнення заявника і розслідування його справи

1. Початок кримінального провадження проти заявника і рішення про його запобіжне ув'язнення

9. Рішенням від 31 травня 1995 року генеральний прокурор Департаменту розслідування особливо важливих справ Генеральної прокуратури (*Generālprokuratūra*) розпочав попере дне розслідування стосовно діяльності заявника як голови наглядової ради акціонерного товариства «Банк Балтія» (*Banka Baltija*), найбільшого банку Латвії, банкрутство якого викликало серйозні негативні наслідки для національної економіки і розорення сотень тисяч людей. Прокурор засвідчив, зокрема, що заявник дозволив цесію 80 мільйонів латів [блізько 139 мільйонів євро], тобто більше половини банківського кредитного пакета, одному російському банку, розташованому в Москві, який, зі свого боку, зобов'язався розрахуватися облігаціями російського уряду. Однак, за словами прокурора, реальна вартість цих облігацій, що підлягають сплаті лише з 2008 року, становить не більше 29 відсотків їхньої номінальної вартості. Прокурор зробив з цього висновок, що заявник свідомо діяв таким чином для того, щоб виключити будь-яку можливість для кредиторів і для Уряду Латвії повернути передані суми. У

рішенні прокурора зазначалося, що діяльність заявитика можна кваліфікувати як саботаж (*kaitniecība*), який карається, згідно зі статтею 64 колишнього Кримінального кодексу, чинного на той час, тюремним ув'язненням строком на дванадцять років.

10. 1 червня 1995 року прокурор Генеральної прокуратури, якому було доручено проведення розслідування, заявив, що заявитик підозрюється (*aizdomās turētais*) у вчиненні саботажу, і допитав його як підозрюваного в присутності обраного ним адвоката. З 16 червня до 14 липня 1995 року прокуратура не провела жодного іншого допиту заявитика, оскільки його було госпіталізовано у зв'язку із серцевим нападом.

11. Рішенням від 28 червня 1995 року генеральний прокурор Департаменту розслідування особливо важливих справ розпочав розслідування стосовно обвинувачення заявитика за статтею «саботаж». Крім обвинувачень, зазначених у рішенні від 31 травня 1995 року, прокурор підкреслив, що, як голова наглядової ради банку, заявитик вчинив правопорушення з метою створити враження про зростання і стабільність банку, для того щоб спонукати якомога більшу кількість фізичних і юридичних осіб вкладати в нього свої кошти. Далі, на думку прокурора, заявитик отримав нечесним шляхом від латвійського уряду і від Банку Латвії гарантії щодо зазначених внесків. Крім того, він встановив іпотеку на все майно свого банку. Прокурор дійшов висновку, що заявитик «зробив усе, щоб перешкодити двомстам тисячам вкладників повернути свої 160 мільйонів латів [приблизно 227 мільйонів євро]», а також щоб передати іноземній державі зобов'язальні вимоги стратегічного значення.

12. Заявитика було одразу ж поінформовано, що проти нього розпочато розслідування. Пізніше ця стаття обвинувачення була доповнена ще чотирма пунктами обвинувачення у правопорушеннях у галузі банківського та економічного права, а також пунктом про незаконне зберігання зброї.

Пізніше в рамках тієї самої кримінальної справи було пред'явлено обвинувачення двом іншим особам: п. Т. Фрейманісу (*T. Freimanis*), голові цього банку, і п. А. Лідумсу (*A. Līdums*), його адміністраторові. Таким чином, вони стали обвинувачуваними в тій самій справі, що й заявитик.

13. Постановою від 28 червня 1995 року, прийнятою на прохання прокурора, суддя суду першої інстанції Центрального округу м. Риги дав дозвіл на запобіжне ув'язнення заявитика. Однак, оскільки той перебував у лікарні, його було взято під варту лише 14 липня 1995 року.

2. Подовження строку запобіжного ув'язнення заявитика на стадії розгляду справи прокуратурою

14. Запобіжне ув'язнення заявитика, дозвіл на яке спочатку було видано на двомісячний строк, кілька разів продовжувалося до 28 листопада 1996 року рішеннями судді Центрального округу, винесеними 28 серпня, 28 жовтня, 21 грудня 1995 року, 15 лютого, 22 квітня, 25 червня, 26 серпня та 22 жовтня

1996 року. Усі ці рішення мотивувалися побоюванням, що, опинившись на волі, заявник чинитиме перешкоди розслідуванню справи.

Заявник оскаржив у тому самому суді рішення від 28 серпня 1995 року та 22 квітня 1996 року, але суд відхилив скарги своїми постановами від 11 вересня 1995 року та 28 травня 1996 року, відповідно. Щодо скарги на постанову від 28 жовтня 1995 року, то судя першої інстанції залишив її без розгляду.

15. З 1 червня 1995 року до 13 вересня 1996 року заявителя п'ятнадцять разів допитував прокурор. Паралельно допитувалися також двоє співобвинувачених у тій самій справі, що й заявник, а також значна кількість свідків. З 23 вересня до 28 жовтня 1996 року заявник перебував у лікарні, після чого повернувся до в'язниці.

16. 30 жовтня 1996 року генеральний прокурор Департаменту розслідування особливо важливих справ Генеральної прокуратури пред'явив остаточний акт обвинувачення проти заявителя. Пізніше заявиткові було передано цей акт для ознайомлення. Рішенням від 19 листопада 1996 року заявителя зобов'язали завершити ознайомлення з цим актом. Того самого дня прокуратура передала заявиткові 69 томів справи, в кожному з яких було щонайменше 250 сторінок. 29 квітня 1997 року заявник та один із його адвокатів закінчили читання матеріалів справи.

Тим часом 9 грудня 1996 року через загострення стенокардії, на яку він хворіє, а також через погану роботу нирок заявителя було госпіталізовано під наглядом до 9 березня 1997 року.

3. Продовження запобіжного ув'язнення заявителя на стадії судового розгляду

a) Передання справи до суду

17. Рішенням від 12 червня 1997 року прокурор, який вів справу, передав її матеріали до Ризького регіонального суду для розгляду. Пізніше заявителя звернувся до цього самого суду з клопотанням про звільнення його з-під варти і про застосування до нього якогось іншого запобіжного заходу. Остаточним рішенням від 30 червня 1997 року регіональний суд, під час підготовчої сесії (*ricības sēde*), відхилив це клопотання з таких міркувань:

«(...) Щодо запобіжного заходу, застосованого до підслідного Лавентса, беручи до уваги, що він обвинувачується в тяжких правопорушеннях, слід залишити як запобіжний захід ув'язнення. Стан [його] здоров'я не може бути підставою для зміни запобіжного заходу (...).».

18. 13 жовтня 1997 року Ризький регіональний суд розпочав розгляд справи по суті.

b) Тримання заявителя під домашнім арештом і заяви членів Уряду

19. 14 жовтня 1997 року регіональний суд провів слухання справи по суті. Під час засідання у заявителя трапився тяжкий серцевий напад, і його було

негайно госпіталізовано. Постановою, прийнятою того самого дня, Ризький регіональний суд замінив тримання під вартою заявника (*apcietinājums*) на домашній арешт (*mājas arrests*). На виконання цієї постанови, йому було суверо заборонено виходити з квартири і вступати в контакт зі співобвинуваченими. Квартира заявитика, спеціально переобладнана з метою забезпечення його охорони, перебувала під наглядом правоохоронців, які стежили за всіма його пересуваннями по квартирі.

Тримання під домашнім арештом тривало до 25 вересня 1998 року.

20. 15 жовтня 1997 року «Дена» (*Diena*), найбільша щоденна газета в Латвії на той час, опублікувала інформацію стосовно спільногоОфіційного комюніке прем'єр-міністра та міністра юстиції, в якому вони висловлювали свою незгоду із згаданою постановою від 14 жовтня. Повний текст цього комюніке, опублікований офіційним органом Латвії, газетою «Латвіяс Вестнесіс» (*Latvijas Vēstnesis*), був такий:

«Зміна запобіжного заходу стосовно екс-голови наглядової ради “Банку Балтія” Александра Лавентса неприпустима для латвійського суспільства. У зв'язку з цією та іншими подібними справами ми вважаємо за необхідне висунути пропозицію про перегляд принципів відповідальності суддів, передбачених законами про судову владу, і про дисциплінарну відповідальність суддів».

21. 16 жовтня 1997 року судді Ризького регіонального суду підтвердили запобіжний захід, застосований до заявитика, і відмовилися від розгляду справи, посилаючись на те, що тиск «з боку Уряду і суспільства» не дає їм змоги продовжити об'єктивний розгляд справи. Справу було передано до іншого підрозділу того самого суду.

22. 22 жовтня 1997 року суддя Ризького регіонального суду на підставі статті 176 Кримінально-процесуального кодексу (*Latvijas Kriminālprocesa kodekss*, далі — КПК) виніс постанову про вилучення й перегляд кореспонденції заявитика, включно з його листуванням з адвокатами. Останні подали скаргу до секретаріату Ризького регіонального суду. Листом від 27 жовтня 1997 року суддя, що виніс зазначену постанову, повернув адвокатам їхній меморандум, пояснивши, що ця постанова оскарженю не підлягає.

З документів справи випливає, що на сьогодні цей захід усе ще не було скасовано.

с) Переведення заявитика до в'язниці

23. Розгляд справи Ризьким регіональним судом продовжився 14 вересня 1998 року. Постановою від 25 вересня 1998 року суд, розглянувши справу за своєю ініціативою, не заслухавши сторони у справі, змінив запобіжний захід щодо заявитика і вирішив повернути його знову під варту, сформулювавши це таким чином:

«(...) З огляду на тяжкість обвинувачення проти п. Лавентса (...), беручи до уваги, що застосований до нього запобіжний захід був один раз замінений

на захід, що не передбачав тримання його під домашнім арештом, враховуючи стан [його] здоров'я, суд не має підстав вважати, що стан здоров'я п. Лавентса настільки тяжкий, що це могло б перешкодити його ув'язненню. З 14 вересня і донині [обвинувачений] брав участь у засіданнях; [він] не подав до суду жодного документа, який би свідчив про те, що стан [його] здоров'я не дає йому зможи брати участь у розгляді справи.

Крім того, суд вважає, що запобіжний захід стосовно [обвинуваченого] має бути змінений на тримання його під вартою для того, щоб гарантувати [його] безпеку, і для того, щоб [його] життя та [його] здоров'я не наражалися на небезпеку (...).

Після цього судового засідання заявника було переведено до центральної в'язниці м. Риги.

24. 15 грудня 1998 року, 3 вересня і 27 жовтня 1999 року, 24 лютого, 1 березня, 30 березня, 11 квітня і 15 червня 2000 року заявник подавав до Ризького регіонального суду клопотання про звільнення його з-під варти, але всі вони були відхилені відповідними постановами, кожна з яких виносилася того самого дня, коли подавалися клопотання про звільнення. Остання постанова від 15 червня 2000 року, зміст якої фактично був ідентичний змісту всіх попередніх постанов, ґрунтувалася на таких мотивах:

«(...) Щодо питання про зміну запобіжного заходу, застосованого [до обвинуваченого], а саме — тримання під вартою, суд вважає, що підстав для зміни немає, якщо брати до уваги тяжкість злочину та особу [обвинуваченого]; що ж до стану [його] здоров'я, жодний документ, поданий до суду, не дає зможи зробити висновок про те, що через стан свого здоров'я [обвинувачений] не може залишатися в ув'язненні та брати участь у засіданнях суду (...).

25. Після того як 1 квітня 1999 року набрали чинності нові положення КПК, які передбачали для затриманих можливість оскарження постанов про запобіжне ув'язнення на стадії судового розгляду, за умови, якщо розгляд справи було відкладено на період, довший ніж один місяць, заявник подав скаргу на постанову від 27 жовтня 1999 року. Рішенням від 27 листопада 1999 року Сенат Верховного суду відхилив цю скаргу, заявивши, що він не має повноважень для її розгляду.

26. З 20 квітня до 7 червня 2000 року заявник перебував у лікарні, розташованій поза територією в'язниці. 5 вересня 2000 року, після нового нападу стенокардії, заявника було терміново переведено до лікарні центральної в'язниці м. Риги. Оскільки у в'язниці неможливо було надати йому адекватну медичну допомогу, заявника перевели 25 вересня 2000 року до лікарні № 1 м. Риги, помістивши в палату, яку тримали під наглядом. 25 жовтня і 20 листопада 2000 року заявника було переведено до іншої лікарні.

d) *Обмеження, встановлені для заявника під час його госпіталізації*

27. Протягом періоду, коли заявник перебував у медичних установах, розташованих за межами в'язниці, він не міг виходити з лікарні і йому було

офіційно заборонено спілкуватися з іншими обвинуваченими в цій справі. Однак він міг вільно зустрічатися з членами своєї сім'ї. Під час його госпіталізації на території в'язниці будь-яке відвідування, крім візиту медичного персоналу, мало бути офіційно дозволене суддею. Адвокати заявитика отримали такий дозвіл, а члени родини — ні. Крім того, за словами заявитика, йому було заборонено будь-яке листування, а за його палатою постійно наглядали два озброєні поліцейські, які були також присутніми під час його розмов з адвокатами.

В. Факти, що стосуються клопотань про відвід суддів Ризького регіонального суду

1. Перші клопотання про відвід судді і судових засідателів

28. 25 січня і 18 червня 1999 року заявитник подав два клопотання про відвід — голови колегії Ризького регіонального суду пані I. Штейнерте (*I. Steinerte*), яка займалася справою, і всієї колегії, що складалася з голови та судових засідателів, мотивуючи це тим, що серйозні порушення Кримінально-процесуального кодексу свідчать про відсутність безсторонності з боку суду. Обидва клопотання було відхилено.

29. 1 і 3 вересня 1999 року заявитник подав заперечення проти висновку в медичному звіті, зробленому експертом на прохання суду, згідно з яким заявитник лише симулював хворобу серця. Він також звернувся до Ризького регіонального суду з проханням розглянути інший звіт, який уже було долучено до справи 14 жовтня 1997 року. Пані Штейнерте повідомила його, що згаданого заявитником звіту ніколи не існувало, і відмовилася розглядати поданий ним примірник звіту на тій підставі, що це була фотокопія, а не оригінал. Однак 14 жовтня 1999 року адвокати заявитника знайшли текст цього звіту серед документів справи. Відтак 27 жовтня 1999 року заявитник подав нове клопотання про відвід пані Штейнерте, підкресливши в ньому, що приховання суддею важливого документа, який свідчив на його користь, безумовно говорить про відсутність безсторонності з боку судді. Того самого дня було видано постанову, що задовольняла прохання одного з двох засідателів, пані Z. L., яка висловилася за те, щоб пані Штейнерте добровільно відмовилася від розгляду справи, що було рівнозначним прийняттю прохання про відвід (див. нижче пункт 49). Однак остаточним рішенням від 14 грудня 1999 року Сенат Верховного суду, розглянувши протест прокурорів у цій справі, скасував постанову від 27 жовтня через недотримання форми і надіслав питання про відвід пані Штейнерте до Ризького регіонального суду, зазначивши, що це питання має вирішуватися «іншим підрозділом цього суду». Сенат не прийняв аргументу захисту, за яким рішення про відвід було остаточним і не підлягало оскарженю чи опротестуванню.

2. Заяви судді, зроблені для преси

30. 4 і 5 листопада 1999 року дві щоденні латвійські газети, «Лауку авізе» (*Lauku avīze*) і «Республіка» (*Republika*), оприлюднили заяви пані Штейнерте, яка, відповідаючи за запитання журналіста щодо стану справи, заявила:

«(...) Захист іще має право подати клопотання про відвід судді. Стосовно мене це вже п'яте клопотання про відвід. Я вже до цього звикла. Адвокати Лавентса користувалися кожною можливістю, щоб вимагати моого відводу. Ale я не розумію, чому (...).

Неможливо безкінечно затягувати розгляд справи. Ale можна її відкласти, якщо для цього існують об'єктивні причини. Трудове законодавство гарантує нам право на щорічну відпустку і на відпустку через хворобу. Якби адвокати Лавентса і [співобвинуваченого в цій справі] були справді зацікавлені у пришвидшенні розгляду справи, її можна було б закінчити за шість або сім місяців. Це було б можливо, якби вони не намагалися позбутися мене.

Чому? Тому що мене неможливо ані купити, ані залякати. До речі, якби вони були справді розумними людьми, вони могли б оскаржити докази, включені до справи. Під час змагальних дебатів у суді вони могли б висловити свої заперечення і виявити помилки, допущені Генеральною прокуратурою. Якби вони були не згодні з вироком, вони могли б його оскаржити у вищій інстанції. Ale захист вирішив позбутися мене будь-яким способом, і їхні клопотання про відвід надходять одне за одним (...)

(...) Вони [захист] вважають, що обвинувачені не винні, що обвинувачення неправильне. Сьогодні я ще не можу сказати, чи вирок буде обвинувальним, чи міститиме часткове віправдання (...).

31. 7 грудня 1999 року латвійська газета «Комерсант Балтік» (*Kommersant Baltic*) опублікувала нову заяву пані Штейнерте, в якій говорилося:

«(...) Чесно кажучи, я не розумію захист і обвинувачених. Вони, бачите, не визнають себе винними! Наприклад, Лавентс заперечує навіть пункт обвинувачення стосовно зберігання зброї. Тоді доведіть свою невинуватість, от і все! Ale вони, як мені здається, вважають, що я просто хочу посадити Лавентса і [співобвинуваченого в цій справі] Фрейманіса до в'язниці. Мені це не потрібно (...).

3. Клопотання про відвід у зв'язку із заявами внаслідок заяв судді, що розглядає справу

32. 24 лютого 2000 року клопотання про відвід, переадресоване Верховним судом, Ризький регіональний суд розглядав у тому самому складі під головуванням пані Штейнерте. Це клопотання відхилили на тій підставі, що не було жодного достовірного факту, який би свідчив про упередженість судді. Більше того, пані Z. L., засідатель, яка доти була скильна до відводу пані

Штейнерте, записала під меморандумом свої пояснення з приводу зміни своєї думки через те, що вона віднайшла в матеріалах справи зазначений медичний звіт, який вона вважала втраченим або вкраденим. Того самого дня захист подав клопотання про відвід усього складу цього відділення суду. Постановою від 1 березня 2000 року Ризький регіональний суд, засідаючи в попередньому складі під головуванням пані Штейнерте, відхилив це клопотання, мотивуючи це тим, що, оскільки судді не читали газет, які опублікували зазначені заяви, і не здатні перевірити, чи газети правильно і повно передали їхній зміст, вони не можуть на основі лише цього факту визнати свою упередженість у цій справі.

4. Прохання про відвід одного із засідателів

33. У серпні 2000 року заявник отримав листа з ризької лікарні, який засвідчував, що з червня 2000 року там лікувалася пані Z. L. з приводу стану циклотимії, який виник унаслідок черепної травми. У своєму останньому слові перед завершенням дебатів у справі 4 вересня 2000 року заявник попросив Ризький регіональний суд знову відкрити провадження у справі, з тим щоб він зміг відвести кандидатуру пані Z. L. Постановою від того самого дня Ризький регіональний суд відхилив це прохання.

Заявник оскаржив цю постанову в Сенаті Верховного суду, подавши скаргу до канцелярії Ризького регіонального суду. Листом від 14 вересня 2000 року пані Штейнерте відмовила в переданні скарги до Сенату, мотивуючи це тим, що згадана постанова не підлягає оскарженню. Тоді заявник опротестував цю відмову, написавши клопотання до Сенату Верховного суду. Розпорядженням від 19 вересня 2000 року пані Штейнерте відмовила в переданні цього клопотання.

C. Події після оголошення про прийняття заяви

34. Листом від 14 червня 2001 року лікар заявника повідомив голові центральної в'язниці м. Риги, що характер хвороби його пацієнта вимагає «постійного лікування в умовах, ідентичних тим, у яких він перебуває зараз». Він також підкреслив, що на нього чинився тиск з метою примусити його дати згоду на повернення заявника до в'язниці.

4 липня 2001 року комісія експертів, скликана Міністерством із соціальних питань (*Labklājības ministrija*), висловила думку, що, судячи зі стану здоров'я заявника, йому загрожує новий інфаркт, можливо, смертельний. У зв'язку з цим, на думку комісії, він має лікуватися в медичній установі, обладнаній за відповідними нормами чинного регламенту. Тим часом, за довідкою, виданою лікарем заявника, медчастині в'язниці, яка не мала спеціалізованого кардіологічного обладнання, а отже, не була пристосована до інтенсивної терапії, не відповідала цим нормам.

35. Під час судового засідання 2 серпня 2001 року із заявником трапився тяжкий серцевий напад. Пані Штейнерте постановила тоді про його

госпіталізацію, наголосивши на тому, що заявника слід транспортувати до центральної в'язниці, а не до лікарні «Лінезерс», де він доти перебував. Однак, з огляду на критичний стан його здоров'я, охоронний полк (*Sardzes pulks*) поліції і швидка медична допомога вирішили не виконувати наказу й перевезли його до «Лінезерс», де його негайно було поміщено до відділу інтенсивної терапії.

36. 8 серпня 2001 року пані Штейнерте заявила пресі, що вона розпочала консультації з тюремною адміністрацією з метою домогтися переведення заявника до медичної установи, де «він міг би отримати лікування краще, ніж у «Лінезерс», і що вона розглядає можливість проведення засідань у лікарні. Того самого дня керівник лікарні і лікар, який опікувався заявником, скликали прес-конференцію, на якій вони заявили про постійний тиск на них з боку пані Штейнерте і представників органів влади. За їхніми словами, заяви прокуратури, в яких їх звинувачували в затягуванні кримінального провадження проти заявника, були безпідставними, оскільки як лікарі вони повинні поважати правила медичної деонтології і робити все можливе на користь пацієнта. Водночас переведення заявника до тюремної санітарної частини ставить під загрозу його життя.

Після цієї прес-конференції заявника не було переведено до іншої медичної установи.

37. 25 вересня 2001 року пані Штейнерте заявила про остаточне закриття слухань у справі. Того самого дня Ризький регіональний суд пішов на нараду. Рішенням, винесеним в результаті відкритих засідань, які тривали від 19 грудня до 28 грудня 2001 року, заявника було визнано винним за всіма пунктами обвинувачення і засуджено до дев'яти років ув'язнення суворого режиму. Співобвинувачених у його справі також було засуджено до різних строків ув'язнення.

У невизначений день заявник подав апеляцію до палати з кримінальних справ Верховного суду, яка її ще не розглядала.

З матеріалів справи випливає, що заявник і тепер перебуває під наглядом у лікарні «Лінезерс».

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРАКТИКА

A. Запобіжні заходи

1. Запобіжне ув'язнення в загальній системі запобіжних заходів

38. За статтею 68 КПК запобіжні заходи можуть вживатися тоді, коли існують переконливі причини підозрювати, що обвинувачений намагатиметься уникнути провадження або що він перешкоджатиме виявленню правди у справі. Існує вісім видів запобіжних заходів: підписка про невиїзд, особиста гарантія, застава, поліційний нагляд, домашній арешт, запобіжне ув'язнення, а

також два специфічні запобіжні заходи, що застосовуються, відповідно, до неповнолітніх і до тих, хто перебуває у збройних силах.

Відповідно до статті 72 КПК, застосування та обрання запобіжного заходу мають ґрунтуватися на таких критеріях: тяжкість правопорушення, в якому обвинувачується дана особа; особистість обвинувачуваного; ймовірність переховування від правосуддя і перешкоджання виявленню правди у справі; його діяльність, вік, сімейне становище, стан здоров'я, а також інші відповідні критерії. Будь-який вид запобіжного заходу має застосовуватися за винесеною належним чином умотивованою постановою.

39. Відповідно до пункту 2 статті 75 КПК, «домашній арешт [*mājas arests*] означає, що свобода пересування особи обмежується; ця особа повинна постійно залишатися у своєму будинку чи у своїй квартирі; їй забороняється вступати в контакт з особами, зазначеними в рішенні, безпосередньо, або листовно, або через посередництво третьої особи». Крім того, «будинок або квартира затриманого можуть перебувати під наглядом, поліція може наглядати за його поведінкою». Формально запобіжне ув'язнення (*apsietinājums*) і домашній арешт становлять два різні заходи. Але їм відповідають однакові процедурні умови, і вони застосовуються на однаковий строк.

40. Згідно зі статтею 76, затримання, незалежно від характеру, може здійснюватися лише за постановою судді й лише стосовно особи, обвинуваченої у правопорушенні, що карається тюремним ув'язненням. Постанова про затримання приймається після змагального вивчення підтвердjuвальних документів, поданих прокуратурою або поліцією, причому присутність обвинуваченого в принципі обов'язкова.

Відповідно до пунктів 4 і 5 статті 52 нового латвійського Кримінального кодексу (*Krimināllikums*), строк запобіжного ув'язнення зараховується в строк покарання, призначеного за вироком суду.

2. Строки запобіжного ув'язнення і способи оскарження цього заходу

41. Принципи, за якими визначаються строки запобіжного ув'язнення і система оскарження, суттєво відрізняються, залежно від того, чи йдеться про стадію попереднього розслідування (*pirmstiesas izmeklēšana*), чи про стадію змагального процесу (*iztiesāšana*).

а) Попереднє розслідування

42. На стадії попереднього розслідування (яке включає дізнання та досудове слідство), початковий строк запобіжного ув'язнення не може перевищувати двох місяців (стаття 77 КПК). Однак, якщо неможливо закінчити досудове слідство і передати справу до суду протягом зазначеного строку і «якщо не існує підстав для зміни запобіжного заходу», прокурор може просити суддю про подовження строку запобіжного ув'язнення. У цьому випадку заслуховуються обвинувачений та його адвокат, «якщо це необхідно». Обвинувачений

може оскаржити постанову про подовження строку ув'язнення, звернувшись до вищої інстанції, яка повинна розглянути його скаргу протягом семи днів після її отримання. Заслухавши «суб'єкта подання скарги» і прокурора, суд вищої інстанції вирішує питання шляхом внесення остаточної постанови (пункт 1 статті 222 КПК).

43. На цій стадії провадження загальний строк запобіжного ув'язнення в жодному разі не може перевищувати одного року шести місяців; якщо зі спливом цього строку справа все ще не передається до суду, обвинуваченого необхідно негайно звільнити. Якщо можливо завершити попереднє слідство до спливу зазначеного максимального строку, тоді прокуратура повинна, щонайменше за місяць до дати його спливу, передати матеріали справи обвинуваченому та його адвокатові для ознайомлення. Однак період, протягом якого ці особи мають ознайомитися з матеріалами справи, «не береться до уваги під час підрахунку максимального строку ув'язнення» (пункт 6 статті 77). На практиці прокуратура і суди тлумачать це положення як таке, що дозволяє тримати обвинуваченого під вартою протягом усього цього періоду.

b) *Стадія змагального процесу*

44. Підготувавши остаточний текст обвинувального акта, прокуратура передає матеріали справи до відповідної судової інстанції (статті 209–211 КПК). Протягом чотирнадцяти днів після його отримання ця судова інстанція повинна вирішити, не висловлюючи своєї позиції щодо винуватості, чи матеріали справи є достатніми для того, щоб віддати обвинуваченого під суд, або постановити, що справу знову слід відіслати до прокуратури, або винести рішення, що справу слід вважати закінченою. Зазвичай постанова про те, чи повинен обвинувачений знову постати перед судом (*lētums par apsūdzētā nodošanu tiesai*), приймається одноособово суддею (статті 223 і 226), який повинен також підтвердити правомірність, зміну або скасування вжитого до того часу запобіжного заходу. Якщо суддя вважає, що запобіжний захід було обрано правильно, він підтверджує це остаточним рішенням. Якщо ж у нього виникають сумніви щодо законності або обґрунтованості цього заходу, він скликає підготовче засідання (*rīcības sēde*) суду для вирішення цього питання. Постанова, прийнята на підготовчому засіданні, може бути оскаржена у вищій інстанції.

45. Загалом, якщо вже було прийнято постанову про тримання обвинуваченого під вартою, це рішення залишається чинним протягом усієї тривалості провадження в першій інстанції. На відміну від попереднього слідства, тривалість запобіжного ув'язнення не є обмеженою. Практично, хоч на цій стадії законодавством не передбачено жодного способу оскарження, судді розглядають усі клопотання обвинувачених про їхнє звільнення. Часто відповідь дається у формі простого листа, який не можна оскаржити; проте у складніших справах суд висловлює свою думку шляхом внесення відповідної постанови.

Закон, який вносить зміни до статей 237, 248 та 465 КПК, що набрав чинності 1 квітня 1999 року, ввів право на оскарження постанов про запобіжні заходи на

судовій стадії провадження, але цей закон стосується лише періоду після початку розгляду справи в суді. Скористатися з такого права можливо за умови, що розгляд справи в суді відкладається щонайменше на один місяць. Скаргу можна подати протягом семи днів після повідомлення про видання відповідної постанови, а суд має її розглянути протягом семи днів після отримання.

В частині третьій (наприкінці) статті 226 уточнюється, що обвинувачений може повторно подати скаргу на засіданні суду, який розглядає справу по суті.

В. Положення щодо гарантій незалежності і безсторонності суддів

1. Загальні принципи

46. Загальні принципи незалежності судової влади закріплені Конституцією (*Satversme*) Республіки Латвії. За статтею 83 Конституції, судді є незалежними і підкоряються лише закону. Відповідно до статті 84 (зі змінами, внесеними Законом від 4 грудня 1997 року), усі судді призначаються парламентом безстроково. До досягнення пенсійного віку суддю може примусово звільнити від його обов'язків лише парламент у випадках, передбачених законом, зокрема на підставі рішення Дисциплінарної судової колегії або на підставі винесення щодо нього вироку суду.

Щодо судових засідателів (*tiesas piesēdētāji*), то вони обираються відповідною муніципальною радою строком на п'ять років (пункти 1 і 2 статті 64 Закону про судову владу (*Likums «Parties varu»*) від 15 грудня 1992 року).

47. Згідно зі статтею 11 Закону про судову владу, кожна особа чи кожна організація, державна або приватна, повинна поважати незалежність і недоторканність суддів. Ця стаття закону також забороняє будь-яке втручання під будь-яким приводом у розгляд справ судами і будь-який тиск на суддю (або на судового засідателя, оскільки всі положення стосовно суддів застосовуються також до судових засідателів). Зокрема, ніхто не має права примусити суддю розголошувати інформацію про результат розгляду справи або оприлюднювати думки, що висловлювалися під час обговорення справи. У статті 13 цього самого закону передічено гарантії недоторканності суддів, зокрема щодо кримінальної відповідальності.

48. Колишній латвійський Кримінальний кодекс (*Latvijas Kriminālkodekss*), що був чинним до 31 березня 1999 року, а також новий Кримінальний кодекс (*Krimināllikums*) передбачають кримінальну відповідальність за посягання на незалежність суду. За обома кодексами, карається втручання в розгляд справи чи тиск на суддю, а також посягання на честь і репутацію судді. Крім того, колишній Кримінальний кодекс вирізняв як окреме правопорушення погрози на адресу членів суду. Усі ці правопорушення караються штрафом або ув'язненням на строк до п'яти років (за старим кодексом) або до трьох років (за новим кодексом).

2. Відвід членів суду і повноваження прокурора

49. Основний принцип, за яким відбувається відвід членів суду, закріплений статтею 22 КПК, за якою суддя не може брати участь у розгляді справи і повинен бути відведений, якщо він має якийсь особистий, прямий чи опосередкований, інтерес у результаті справи. Згідно зі статтею 27 КПК, суддя також не може брати участь у розгляді справи, якщо існують розумні підстави поставити під сумнів його безсторонність. Однак у другому пункті цієї статті уточнюється, що рішення судді щодо запобіжного заходу не можуть самі по собі бути приводом для його відводу.

Кожне клопотання про відвід подається до початку судового розгляду. Клопотання, подане пізніше, може бути прийняте лише у випадку, якщо заявник пізно виявив причину, через яку він просить про відвід (стаття 29).

Якщо відвід стосується одного з членів даної колегії, питання вирішується шляхом прийняття судової постанови двома іншими членами колегії, без участі особи, яка відводиться. Незгода між членами колегії означає згоду на добровільне усунення від справи. Якщо відвід стосується всіх членів колегії, тоді рішення приймається всією колегією (стаття 30 КПК). Усі ці постанови приймаються й оголошуються без зволікання (стаття 30).

50. У випадку добровільної відмови якогось судді його заміняє інший суддя, після чого змагальна стадія процесу одразу продовжується. У статті 28 КПК сказано:

«Суддя будь-якої судової інстанції не може брати участь у розгляді справи, якщо рішення або постанову, ухвалену за його участі на будь-якій стадії процесу, було скасовано».

51. У статті 41 КПК перелічено повноваження прокурора у кримінальному провадженні. Частина третя цієї статті передбачає:

«Прокурор розпочинає судове переслідування; приймає рішення про початок розгляду кримінальної відповідальності щодо конкретної особи; повідомляє її про обвинувачення; допитує обвинуваченого, вдається самостійно до слідчих дій або доручає це поліції; складає остаточний акт обвинувачення і передає справу до суду; призупиняє або припиняє розслідування у справі; бере на себе функцію державного обвинувачення в судах першої інстанції та в апеляційних судах; формулює протести проти незаконних або недостатньо обґрунтованих рішень суддів або судів; бере участь у розгляді справ у касаційному суді; поновлює розслідування [закритої] справи за нововиявленими фактами, а також здійснює інші повноваження, що покладаються на нього цим кодексом».

С. Побачення з родичами та вилучення і перегляд кореспонденції

1. Побачення з родичами

52. На час подій, які описує заявник, єдиним документом, який регулював умови запобіжного ув'язнення, був наказ № 113 міністра внутрішніх справ від 30 квітня 1994 року стосовно правил утримання підозрюваних осіб у запобіжному ув'язненні або засуджених у слідчих ізоляторах, підпорядкованих Міністерству внутрішніх справ (*Pavēle «Par aizdomās turēto, apcietināto un notiesāto personu uzturēšanās kārtību Iekšlietu ministrijas izmeklēšanas cietumos»*). У пункті 32 цього наказу говориться:

«Особи, що перебувають у запобіжному ув'язненні, можуть отримати дозвіл на короткі побачення з членами їхніх сімей або іншими особами, але тільки з письмового дозволу органу влади, якому доручено розгляд їхньої справи; [цей дозвіл] обов'язково підтверджується печаткою установи, в якій перебуває затриманий, [і може надаватися лише] тоді, коли ця особа не допускала серйозних порушень режиму [ув'язнення]. Такі побачення не можуть надаватися частіше ніж один раз на місяць і не більше ніж на одну годину. Дозвіл може бути наданий за згодою адміністрації слідчого ізолятора.

У письмовому дозволі необхідно зазначити, хто саме має право на побачення і хто є відвідувачем. Зустрічатися з ув'язненим дозволяється не більше ніж двом особам одночасно. Дозвіл, виданий слідчим органом або судом, дійсний лише на одне побачення».

Наказом № 63 від 9 травня 2001 року міністр юстиції затвердив нове тимчасове положення щодо умов запобіжного ув'язнення, у статті 25 якого ці обмеження були підтвердженні.

53. У постанові від 19 грудня 2001 року Конституційний суд (*Satversmes tiesa*), до якого звернулися двоє громадян з приводу уточнення деяких положень згаданого вище наказу № 63, зазначив, що Конституцію Латвії слід розглядати як таку, що забороняє будь-яке посягання на права людини інакше ніж відповідно до Конституції, закону або нормативного акта, прийнятого Радою міністрів. Таким чином, будь-яке обмеження прав громадян, включно з ув'язненими особами, що ґрунтуються лише на наказі міністра, слід визнати неконституційним.

2. Вилучення та перегляд кореспонденції обвинуваченого

54. Вилучення поштової або телеграфної кореспонденції обвинуваченого та її перегляд (*aresta uzlikšana pasta un telegrāfa korespondencei un tās izņemšana*) регулюються статтею 176 КПК. Згідно з цитованим положенням, цей захід може застосовуватися лише суддею або судом у випадку, коли йдеться про тяжкі правопорушення або злочини. Одержані копії постанови про вилу-

чення й перегляд кореспонденції, прокурор надсилає її до поштового відділу, куди він повідомляє також про час, коли він приходитиме по вилучену кореспонденцію. У поштовому відділі прокурор передає кореспонденцію обвинуваченого, вилучаючи ті матеріали, які він вважає важливими для справи. Цей захід може бути скасований постановою прокурора, який негайно повідомляє про це працівників поштового відділу.

Жодне положення КПК прямо не передбачає права на оскарження у питаннях вилучення й перегляду кореспонденції.

D. Інші положення

1. Правопорушення у вигляді саботажу

55. За статтею 64 старого Кримінального кодексу правопорушення у вигляді саботажу (*kaitniecība*) визначається як «дія або бездіяльність, що має на меті підрив фінансової системи (...) або інших галузей національної економіки, а також дії, які заважають нормальному функціонуванню державних або приватних органів і кінцевою метою яких є намір послабити Республіку Латвію, коли це порушення відбувається за посередництва підприємств (...) або через дії, що заважають їхньому нормальному функціонуванню». Саботаж, який карається дванадцятьма роками ув'язнення, в частині другій пункту 1 статті 7 старого Кримінального кодексу кваліфікується як «тяжкий злочин» (*smags noziegums*).

3. Оскарження постанов у цілому

56. У частині першій статті 465 КПК сказано:

«Постанова суду або окремого судді, яка ще не вступила в законну силу і стосовно якої законодавство передбачає можливість оскарження, може бути протестована [*blakus protests*] прокурором (...) у десятиденний строк у вищій інстанції, рішення якої є остаточним».

ЩОДО ПРАВА

57. Насамперед Суд зауважує, що провадження, яке оскаржує заявник, ще не закінчилось, справа все ще розглядається палатою з кримінальних справ Верховного суду. Однак Суд підкреслює, що Уряд-відповідач не висунув жодного заперечення стосовно неприйнятності справи з цієї причини (див. ухвалу щодо прийнятності від 7 червня 2001 року, неопублікована).

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ З СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

58. Заявник скаржився, що, оскільки його запобіжне ув'язнення триває понад шість років, це перевищує межі розумного строку за пунктом 3 статті 5 Конвенції, яка передбачає:

«Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту с пункту 1 цієї статті, має ... право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до початку судового розгляду. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями явки в судове засідання».

A. Період, що має братися до уваги

1. Аргументи сторін

59. Уряд зауважив, по-перше, що період, протягом якого заявник офіційно перебуває під вартою, не можна оцінювати лише за єдиним критерієм, оскільки він не перебував увесь цей час у в'язниці. З цього приводу Уряд зауважує, що заявника було багато разів госпіталізовано і що з 14 жовтня 1997 року до 25 вересня 1998 року він перебував під домашнім арештом. Таким чином, із часу тримання під вартою, на який він посилається, заявник провів три місяці в лікарні і одинадцять місяців дванадцять днів під домашнім арештом.

Стосовно цих двох періодів Уряд нагадує, що пункт 3 статті 5 стосується виключно позбавлення свободи, а не простого обмеження свободи. У цій справі Уряд зазначає, що під час госпіталізації заявник здебільшого перебував у медичній установі поза межами в'язниці, де його лікували найкращі кардіологи. За час його перебування під домашнім арештом також не накладалося жодних обмежень на його спілкування з родиною. Крім того, Уряд звертає увагу на те, що перебування у приватному помешканні є комфортним. Таким чином, Уряд вважає, що ні період госпіталізації заявника, ні його перебування під домашнім арештом не можуть вважатися обмеженням свободи у значенні пункту 3 статті 5 і що період, який підпадає під дію цього положення, становить три роки, вісім місяців і два дні.

60. По-друге, Уряд нагадує, що Конвенція набрала чинності щодо Латвії лише 27 червня 1997 року і що Суд не має компетенції розглядати період тримання під вартою, який передує цій даті. Зокрема, Уряд підкреслює, що досудове слідство у цій справі було закінчено і матеріали розслідування було передано до суду 12 червня 1997 року, тобто до зазначененої дати. Таким чином, єдиний період, який Суд може розглядати, скорочується до одного року, дев'яти місяців і одинадцяти днів.

61. Заявник заперечує ці аргументи Уряду. Він заявляє, що навіть у лікарні він іноді зазнавав обмежень більших, ніж у в'язниці. З цього приводу він зауважує, що заходи з нагляду й безпеки, застосовані до нього, встановлювалися інструкціями Міністерства внутрішніх справ стовно режиму тримання в запобіжному ув'язненні. Стосовно перебування під домашнім арештом він нагадує, що, за винятком візитів до лікарів, він не мав права вийти за межі своєї квартири, де немає балкона і яка виходить на гамірнуву вулицю, що всі його переміщення по квартирі постійно контролювалися за допомогою спеціальних приладів озброєними правоохоронцями і що заборона листування і побачень з будь-якими особами, крім членів його родини, залишалася

незмінною. Заявник посилився, зокрема, на рішення у справі «Манчині проти Італії» (*Mancini c. Italie*) від 2 серпня 2001 року, № 44955/98 (неопубліковане), у якому «перебування під домашнім арештом», захід, подібний до того, що застосовувався до заявитика, було визнано як справжнє «позбавлення свободи», а не як просте обмеження свободи пересування (там само, п. 17). Крім того, заявник підкреслює, що за новим латвійським Кримінальним кодексом як госпіталізація під наглядом, так і домашній арешт прирівнюються до тримання під вартою, так само як і ув'язнення. Таким чином, він вважає, що обидва ці заходи підпадають під дію пункту 3 статті 5, а отже, зараховуються до загального строку «позбавлення свободи» у значенні цього положення.

2. Оцінка Суду

62. Суд нагадує, що, проголошуючи «право на свободу», стаття 5 говорить про фізичну свободу людини; вона ставить за мету забезпечити, щоб нікого не було позбавлено свободи свавільно. Однак у принципі вона не стосується простих обмежень свободи пересування, які, у свою чергу, регулюються статтею 2 Протоколу № 4. Щоб визначити, чи особу «позбавлено свободи», слід узяти до уваги цілу низку критеріїв, таких як вид, тривалість, наслідки і спосіб виконання заходу, що розглядається. Різниця між позбавленням свободи та її обмеженням полягає лише в ступені або в інтенсивності заходу, а не в його характері або суті (див. рішення у справах «Гуццарді проти Італії» (*Guzzardi c. Italie*) від 6 листопада 1980 року, серія A, № 39, с. 33, п. 92, та «Амюр проти Франції» (*Amur c. France*) від 25 червня 1996 року, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-III, с. 848, п. 42).

63. Суд зауважує, що своєю постановою від 14 жовтня 1997 року Ризький регіональний суд визначив стосовно заявитика специфічний запобіжний захід перебування під домашнім арештом за пунктом 2 статті 75 КПК і що цей захід застосовувався до 25 вересня 1998 року, коли його у примусовому порядку повернули в тюрму. Увесь цей період, який тривав одинадцять місяців, заявитик постійно перебував у своїй квартирі під наглядом, йому офіційно було заборонено виходити з помешкання. Суд вважає, що ступінь примусу при застосуванні цього заходу є достатнім, щоб його можна було розглядати як «позбавлення свободи» у значенні статті 5 Конвенції (див. згадувану вище справу «Манчині проти Італії», п. 17).

На думку Суду, те саме стосується періодів госпіталізації заявитика поза межами в'язниці. Адже з матеріалів справи випливає, що, дозволивши переведення заявитика до звичайної лікарні, Ризький регіональний суд, однак, не змінив характеру застосованого до нього запобіжного заходу, тобто юридично він залишився «затриманим» згідно з національним законодавством. Суд, зокрема, звертає увагу на те, що заявитик не мав права виходити з лікарні, де він перебував під наглядом, і що обмеження його свободи пересування були, по суті, такими самими, що й у в'язниці (див. вище пункт 27). За цих умов Суд вважає, що переведення заявитика до звичайних медичних установ через

погіршення стану його здоров'я становить лише просту зміну режиму й умов призначеного запобіжного ув'язнення. Таким чином, усі зазначені періоди підпадають під застосування статті 5 Конвенції.

64. Суд не заперечує аргументу Уряду, згідно з яким під час перебування заявника під домашнім арештом та протягом його госпіталізації умови, в яких він перебував, були кращими, ніж у тюрмі. Однак він нагадує, що стаття 5 не регулює умов позбавлення свободи (див. згадувану вище справу «Манчіні проти Італії», п. 16, а також «D. проти Німеччини» (*D. c. Allemagne*) № 11703/85, рішення Комісії від 9 грудня 1987 року, *Décisions et rapports (DR)* 54, с. 117, та «A. В. проти Швейцарії» (*A. B. c. Suisse*), заява № 20872/92, рішення Комісії від 22 лютого 1995 року, DR 80, с. 55). Справді, поняття «ступеня» та «інтенсивності», що вживаються в судовій практиці органів Конвенції як критерії застосування статті 5, стосуються виключно ступеня обмежень свободи пересування, а не різниці в комфорті або у внутрішньому режимі різних місць ув'язнення.

65. Так само Суд визнає, що він може розглядати скаргу на тривалість запобіжного ув'язнення, починаючи лише з 27 червня 1997 року, дати набрання Конвенцією чинності щодо Латвії. Однак він нагадує: для того щоб оцінити розумність строку ув'язнення, він може й повинен узяти до уваги період запобіжного ув'язнення, що минув до зазначеної дати (див. рішення у справах «Єчюс проти Литви» (*Jècius c. Lituanie*), № 34578/97, п. 91, CEDH 2000-IX, і «Тжаска против Польщі» (*Trzaska c. Pologne*) від 11 липня 2000 року, № 25792/94, п. 54, неопубліковане).

66. Ніхто не заперечує, що період, який розглядається в цій справі за пунктом 3 статті 5, розпочався 14 липня 1995 року, дати арешту заявника. Суд нагадує, що кінцевою датою цього періоду є той день, коли було визнано обґрунтованість обвинувачення, навіть якщо це мало місце лише в першій інстанції (див. рішення у справах «Лабіта против Італії» (*Labita c. Italie*) [GC], № 26772/95, п. 147, CEDH 2000-IV, та «І. А. против Франції» (*I. A. c. France*) від 23 вересня 1998 року, *Recueil* 1998-VII, с. 2978, п. 98). Таким чином, запобіжне ув'язнення заявника закінчилося 28 грудня 2001 року — кінцева дата виголошення рішення, постановленого в першій інстанції Ризьким регіональним судом.

Виходячи із зазначеного вище, Суд вважає, що період, який слід розглядати у світлі пункту 3 статті 5 Конвенції, тривав шість років, п'ять місяців і чотирнадцять днів, з них чотири роки шість місяців після набрання Конвенцією чинності щодо Латвії.

В. Розумний строк тримання під вартою

1. Аргументи сторін

67. Щодо систематичної відмови Ризького регіонального суду винести постанову про звільнення заявника, Уряд вважає, що, оскільки заявник обіймав у керівництві банку посаду, пов'язану з великими повноваженнями,

були вагомі підстави підозрювати, що він вчинив інкриміноване йому правопорушення. Уряд також наполягає на реальності ризику якщо не втечі, то щонайменше уникнення заявником судової відповіальності і наводить у зв'язку з цим приклад стосовно двох інших відповіальних працівників цього банку, про арешт яких було видано постанову і які перебувають у розшуку. Крім того, тримання під вартою було необхідним для того, щоб забезпечити присутність заявника на допитах та інших слідчих діях. Уряд зазначає, зокрема, що за час слідства, яке тривало близько одного року шести місяців, заявника було допитано тридцять два рази, що дало змогу отримати цінну для суду інформацію. Уряд вважає це достатнім, щоб показати інтенсивність роботи прокуратури в такій складній справі. Крім того, Уряд нагадує, що, відповідно до КПК, час, проведений у запобіжному ув'язненні, входить до строку визначеного покарання у вигляді позбавлення волі.

Виходячи із зазначеного вище, Уряд робить висновок, що строк тримання заявника під вартою не був нерозумним у значенні пункту 3 статті 5 Конвенції, оскільки саме тримання під вартою відповідало вимогам пункту 1 (с) статті 5.

68. Заявник зауважив, що жоден з обох аргументів, які Уряд наводить у своєму меморандумі, а саме — обґрунтованість підозр стосовно нього через посаду, яку він обіймав у банку, та ризик його втечі, не фігурував в обґрунтуванні численних постанов, якими подовжувався строк тримання під вартою. До речі, заявник зауважує, що його поведінка не давала жодних підстав для припущення можливості втечі, адже за час перебування під домашнім арештом він ніколи не намагався переховуватися від правосуддя і ніколи не відмовлявся від співпраці зі службовими особами, які проводили слідство. Щодо двох відповіальних працівників цього самого банку, які переховуються від слідства, заявник наводить протилежний приклад двох осіб, обвинувачених у справі спільно з ним, які ніколи не намагалися уникнути слідства, незважаючи на те, що їх затримання відбулося дещо пізніше.

69. Загалом заявник вважає, що Уряд не надав жодного вірогідного віправдання триманню його під вартою після того, як справу було передано судді для розгляду її по суті. Справді, подовжуючи строки тримання його під вартою, суди зобов'язали заявника довести, що є серйозні зміни, які могли б віправдати його звільнення, замість того щоб розглянути, чи тогочасні обставини все ще віправдовували тримання його під вартою, та можливість застосування іншого запобіжного заходу.

Заявник наполягає на тому, що критичний стан його здоров'я і нездорові в'язничні умови, в яких він провів більшу частину запобіжного ув'язнення, становлять основний фактор у розгляді питання про розумність строку тримання його під вартою.

2. Оцінка Суду

a) Основні принципи, визначені практикою Суду

70. Найперше, Суд нагадує, що розумність строку тримання під вартою не піддається абстрактній оцінці і що законність тримання під вартою обвинуваченого слід оцінювати, виходячи з особливостей кожної конкретної справи. Подовження строку затримання у цій справі можна виправдати лише тоді, коли є конкретні ознаки існування реальної суспільної потреби, які, незважаючи на презумпцію невинуватості, переважають вимогу поваги до свободи людини, зафіксовану у статті 5 Конвенції (див., наприклад, згадане вище рішення у справі «Лабіта проти Італії», п. 152, а також рішення у справах «Кудла проти Польщі» (*Kudla c. Pologne*) [GC], № 30210/96, п. 110, CEDH 2000-XI, і «W. проти Швейцарії» (*W. c. Suisse*) від 26 січня 1993, серія A, № 254-A, с. 15, п. 30).

Національні суди повинні в першу чергу стежити за тим, щоб у конкретній справі запобіжне ув'язнення обвинуваченого не перевищувало розумний строк. Для цього вони повинні, беручи належним чином до уваги принципи презумпції невинуватості, вивчити всі обставини справи, які можуть підтверджити або спростувати наявність суспільної потреби, яка виправдовує відхилення від вимоги статті 5, і зазначити про це у своїх рішеннях стосовно клопотань про звільнення. Питання про те, чи мало місце порушення пункту 3 статті 5, Суд повинен вирішити, спираючись головним чином на підстави, наведені в цих рішеннях, і на незаперечні факти, викладені заявником у його доводах (див. рішення у справі «Мюллер проти Франції» (*Muller c. France*) від 17 березня 1997 року, *Recueil* 1997-II, с. 388, п. 35).

71. Суд також нагадує, що незмінність підстав для підозри, що заарештована особа вчинила правопорушення, є умовою *sine qua non*, для того щоб подальше тримання її під вартою вважалося законним, але через деякий час ця умова вже перестає бути достатньою. Тоді Суд повинен встановити, чи інші підстави, з яких виходять судові органи, все ще виправдовують позбавлення свободи. Якщо ці підстави виявляються «розумними» і «достатніми», тоді Суд з'ясовує, чи компетентні національні органи виявили «особливу ретельність» у здійсненні провадження (див. зазначені вище рішення у справах «Кудла проти Польщі», п. 111, та «I. A. проти Франції», п. 102). Складність і особливості проведення слідства становлять важливі елементи, які слід узяти до уваги (див. рішення у справі «Скотт проти Іспанії» (*Scott c. Espagne*) від 18 грудня 1996 року, *Recueil* 1996-VI, с. 2396, п. 74).

b) Застосування зазначених принципів до цієї справи

72. Суд зауважує, що вже після набрання Конвенцією чинності щодо Латвії Ризький регіональний суд, розглядаючи цю справу, торкався питання позбавлення заявитика свободи дев'ять разів: уперше, коли він вирішив і далі тримати його під вартою після отримання 30 червня 1997 року матеріалів справи з прокуратурис, а потім, коли він відхилив його клопотання про

звільнення постановами від 15 грудня 1998 року, 3 вересня і 27 жовтня 1999 року, 24 лютого, 1 березня, 30 березня, 11 квітня і 15 червня 2000 року. Обґрунтовуючи свою відмову задоволінити клопотання заявника про звільнення, суд посилився на тяжкість інкримінованого йому злочину, особистість заявника, а також відсутність нових фактів, які могли б виправдати його звільнення. Суд повторював ці три аргументи практично у всіх зазначених постановах протягом усіх років після того, як заявник постав перед суддею, який розглядав справу по суті.

73. Суд також відзначає дуже стислий і абстрактний характер викладу підстав у цих постановах. Справді, відхиляючи клопотання про звільнення заявника, Ризький регіональний суд просто посилився на деякі критерії, зазначені у статті 72 КПК, що регулюють обрання запобіжного заходу (див. вище пункти 24 і 38), не уточнюючи, яким чином і якою мірою ці критерії стосуються конкретно заявника (див., *mutatis mutandis*, згадуване вище рішення у справі «Лабіта проти Італії», п. 163). Суд припускає, що тяжкість правопорушень, у яких обвинувачується заявник, разом із підставами, які дають змогу припускати, що він вчинив ці правопорушення, могли спочатку бути достатніми для виправдання тримання його під вартою. Однак із часом ці аргументи безумовно перестали бути достатніми. Беручи до уваги особливо тривалий строк запобіжного ув'язнення заявника, лише надзвичайні причини могли б виправдати підтримання цього заходу у свіtlі пункту 3 статті 5 Конвенції.

74. Суд не виявив таких підстав у цій справі. Посилання на особистість заявника, що міститься майже в усіх оскаржуваних постановах, також не переконує Суд, оскільки воно не підкріплюється жодним конкретним фактом. Щодо ризику втечі або уникнення правосуддя, на що посилився Уряд, Суд зауважує, що цей аргумент не наводився національним судом з червня 1997 року; отже, він не може бути виправданням пізнішого періоду. Суд нагадує, що у будь-якому разі такий ризик неодмінно зменшується з часом, оскільки включення строку запобіжного ув'язнення до строку покарання, якого мав підстави боятися заявник, трохи пом'якшувало цей страх і зменшувало його наміри втекти (див. рішення у справах «Матцнеттер проти Австрії» (*Matznetter c. Autriche*) від 10 листопада 1969 року, серія A, № 9, с. 32, п. 11, і «В. проти Австрії» (*B. c. Autriche*) від 28 березня 1990 року, серія A, № 175, с. 14, п. 44). Оскільки з боку заявника не було жодної спроби втечі або уникнення правосуддя, Суд не бачить, що в цій справі могло б дати привід вважати, начебто такий ризик залишався актуальним упродовж усього періоду, що розглядається.

75. Крім того, що стосується необхідності забезпечити явку заявника до відповідних судових органів з метою прискорити розгляд справи, що було наведено як останній аргумент з цього приводу, Суд зауважує передусім, що аргументи Уряду стосуються в основному періоду, який передував переданню матеріалів справи судді, що розглядав справу по суті. Стосовно ж подальшого етапу провадження Суд констатує, що період з 16 жовтня 1997 року, дати добровільної відмови від розгляду справи колегією суддів, які займалися нею

спочатку, і до 14 вересня 1998 року, дати, коли Ризький регіональний суд продовжив розгляд справи, був звичайним простоєм, під час якого не було вчинено жодної слідчої дії; цей період тривав майже одинадцять місяців і лише найсерйозніші підстави могли б виправдати тримання заявника під вартою у весь цей час, проте Суд таких підстав у цьому випадку не виявив. За таких обставин Суд робить висновок, що латвійські органи влади не діяли з особливою ретельністю, якої вимагало становище заявника, і що зауваження про необхідність динамічніше вести провадження незаперечне.

76. Отже, з попередніх пояснень випливає, що аргументи, на підставі яких латвійські суди приймали свої рішення або які висував Уряд у своїх зауваженнях, поданих до Суду, є недостатніми, щоб виправдати надмірне тримання заявника під вартою, вони не витримують критики. Таким чином, надмірна тривалість запобіжного ув'язнення означає порушення пункту 3 статті 5.

ІІ. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 4 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

77. Заявник скаржився на відсутність ефективного судового контролю за триманням його під вартою. Як він стверджував з цього приводу, той факт, що суддівська колегія, яка явно не задовольняла гарантій незалежності і безсторонності, притаманних самому поняттю суду, відхиляла всі його клопотання про звільнення без будь-якого серйозного розгляду об'єктивної необхідності цього заходу, становить порушення пункту 4 статті 5 Конвенції, де сказано:

«Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або затримання, має право на судовий розгляд, при якому суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним».

A. Аргументи сторін

78. Уряд вважає, що процедура, за якою заявник користувався правом нагляду за умовами тримання його під вартою, повністю відповідає основним поняттям пункту 4 статті 5, а саме — «без зволікання», «законність» і «суд». Стосовно терміна «без зволікання» Уряд нагадує, що, згідно з пунктом 1 статті 222 КПК, клопотання з цього приводу можна подати в семиденний строк після повідомлення про прийняття відповідної постанови і що суд зобов'язаний розглянути таке клопотання впродовж семи днів після його отримання. Що стосується контролю за «законністю», Уряд зазначає, що постанови, на які скаржиться заявник, ґрунтуються як на відповідному положенні КПК, так і на результатах розгляду питання розумного характеру ув'язнення. Нарешті, щодо поняття «суд» Уряд нагадує, що всі оскаржувані постанови приймалися відповідно до статті 76 КПК, яка надає судам виключну компетенцію виносити постанови про запобіжне ув'язнення або про його продовження. Заявник мав змогу без жодних перешкод подавати

клопотання про звільнення, і суд розглянув усі ці клопотання. Таким чином, Уряд не вбачає жодної ознаки порушення пункту 4 статті 5. Крім того, Уряд зауважує, що заявник не заперечив, шляхом опротестування або оскарження, жодного рішення про подальше тримання його під вартою.

79. Заявник уточнює, що зміни у КПК, які гарантують право на оскарження рішень про тримання під вартою, набрали чинності лише 1 квітня 1999 року. До цієї дати існувала можливість оскаржити лише постанови, прийняті суддею одноособово на стадії попереднього розслідування, а не постанови, прийняті колегією суддів на стадії змагального процесу. Навіть після 1 квітня 1999 року право на оскарження надавалося лише у випадку, якщо суд відкладав засідання більше ніж на один місяць. Тим часом у цій справі така умова існувала лише один раз, а саме — у жовтні та в листопаді 1999 року. Більше того, навіть маючи таку одну можливість, він не зміг подати скаргу, оскільки Сенат Верховного суду постановою від 27 листопада 1999 року оголосив її неприйнятною.

Стосовно аргументу Уряду, начебто він не оскаржив усі постанови щодо запобіжного ув'язнення, заявник зауважує, що це посилання стосується лише періоду, який передував переданню 30 червня 1997 року справи судді, що вирішує справу по суті. Насправді він безуспішно подавав заперечення щодо постанов від 28 серпня і 26 жовтня 1995 року та від 22 квітня 1996 року. Той факт, що суди залишили ці заперечення без розгляду або відхилили їх без достатньої аргументації, переконав як його самого, так і його адвокатів у тому, що подальші заперечення не мали жодного шансу на успіх.

В. Оцінка Суду

80. Як попередне зауваження, Суд нагадує, що його юрисдикція *ratione temporis* обмежується лише розглядом відповідності пункту 4 статті 5 Конвенції періоду після 27 червня 1997 року, дати набрання Конвенцією чинності щодо Латвії (див. рішення у справі «Свинаренков проти Естонії» (*Svinarenkov c. Estonie*) від 15 лютого 2000 року, № 42551/98, неопубліковане). Таким чином, у цій справі Суд має право оцінювати ефективність судового контролю за триманням заявника під вартою виключно на судовій стадії провадження, а не на стадії попереднього розслідування справи.

81. Суд нагадує, що пункт 4 статті 5 надає кожній особі, яку позбавлено свободи, право на судовий контроль за дотриманням судом процесуальних і матеріальних вимог, що є необхідними для встановлення «законності» позбавлення свободи, відповідно до пункту 1 статті 5 (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Асьонов та інші проти Болгарії» (*Assenov et autres c. Bulgarie*) від 28 жовтня 1998 року, *Recueil* 1998-VIII, с. 3298, п. 162). Навіть якщо за пунктом 4 статті 5 процедура не завжди має супроводжуватися гарантіями, подібними до тих, що викладені в пункті 1 статті 6 стосовно цивільних або кримінальних справ, вона повинна мати судовий характер і надавати гарантії, відповідно до характеру позбавлення свободи (див., наприклад, рішення у справах «Мегъєрі проти Німеччини» (*Megyeri c.*

Allemagne) від 12 травня 1992 року, серія A, № 237-A, с. 11, п. 22, та «Бреніген і МакБрайд проти Сполученого Королівства» (*Brannigan et McBride c. Royaume-Uni*) від 26 травня 1993 року, серія A, № 258-B, с. 49, п. 58).

Зокрема, хоч у пункті 4 статті 5 Конвенції і йдеться про «суд», там не сказано, що цей суд має бути «незалежним і безстороннім», як цього вимагає пункт 1 статті 6. Проте Суд вважає, що як незалежність, так і безсторонність є основними складниками самого поняття «суд», незалежно від статті Конвенції, в якій вжито цей термін (див. рішення у справі «D. N. проти Швейцарії» (*D. N. c. Suisse*) [GC] від 29 березня 2001 року, № 27154/95, п. 42, що має з'явитися друком в *Recueil officiel de la Cour*). Так само, виходячи з принципу верховенства права, на якому ґрунтуються внутрішнє право системи Конвенції, Суд вважає, що кожний «суд» має завжди бути «встановленим законом», інакше йому бракуватиме легітимності, необхідної в демократичному суспільстві для розгляду справ приватних осіб.

82. У цій справі Суд констатує, що після передання матеріалів справи до Ризького регіонального суду цей суд, що повинен був розглянути справу по суті, мав також розглядати клопотання про звільнення, подані заявником. З цього приводу Суд нагадує свої висновки, зроблені щодо фактів справи на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції, згідно з якими заявника не судив безсторонній суд (див. нижче пункти 117, 119 і 121) і згідно з якими колегія, що розглядала матеріали справи, не була «встановлена законом», починаючи з 14 грудня 1999 року (див. нижче пункти 115–116). Отже, Суд вважає, що означений суд не відповідав вимогам, яким має відповідати «суд» згідно з пунктом 4 статті 5 Конвенції.

83. Таким чином, у цій справі було порушенено пункт 4 статті 5 Конвенції.

ІІІ. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ СТОСОВНО ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВИ ВПРОДОВЖ РОЗУМНОГО СТРОКУ

84. На підставі пункту 1 статті 6 Конвенції заявник скаржиться на те, що його справа не була розглянута упродовж розумного строку. Стосовно цієї справи наводяться такі положення пункту 1 статті 6:

«Кожен (...) при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом (...).»

A. Період, що береться до уваги

85. Що стосується періоду, який слід узяти до уваги у світлі пункту 1 статті 6 Конвенції, Суд нагадує, що в кримінальному провадженні «розумний строк» обчислюється з моменту, коли особа стала «обвинуваченою»; тут може йти мова про дату, що передує моменту прийняття судом справи до провадження

(див., наприклад, рішення у справі «Девеер проти Бельгії» (*Deweerd c. Belgique*) від 27 лютого 1980 року, серія A, № 35, с. 22, п. 42), а саме — дату арешту, обвинувачення або відкриття попереднього розслідування (див. рішення у справах «Вемгофф проти Німеччини» (*Wemhoff c. Allemagne*) від 27 червня 1968 року, серія A, № 7, с. 26, п. 19, та «Рінгайзен проти Австрії» (*Ringeisen c. Autriche*) від 16 липня 1971 року, серія A, № 13, с. 45, п. 100). «Обвинувачення» у значенні пункту 1 статті 6 може визначатись як «офіційне повідомлення, зроблене офіційним органом влади про обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення», у деяких випадках воно може мати форму інших заходів, що включають таке обвинувачення і також спричиняють «серйозний вплив на ситуацію» підозрюваного (див., наприклад, рішення у справах «Фоті та інші проти Італії» (*Foti et autres c. Italie*) від 10 грудня 1982 року, серія A, № 56, с. 18, п. 52, і «Сарі проти Туреччини і Данії» (*Sari c. Turquie et Danemark*) від 8 листопада 2001 року, № 21889/93, п. 66, неопубліковане).

У цій справі Суд вважає, що оскаржувана процедура розпочалася 1 червня 1995 року, коли заявитика було вперше допитано як підозрюваного (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Мартінс і Гарсія Алвіш проти Португалії» (*Martins et Garcia Alves c. Portugal*) від 16 листопада 2000 року, № 37528/97, п. 20, неопубліковане). Таким чином, на дату проголошення рішення суду першої інстанції, 28 грудня 2001 року, провадження в цій справі, що зараз перебуває в апеляційному суді, вже тривало протягом приблизно шести років семи місяців.

86. Суд визнає, що він може розглядати оскарження строку тривалості кримінального провадження лише з 27 червня 1997 року, дати набрання Конвенцією чинності щодо Латвії. Однак, так само як і стосовно пункту 3 статті 5 (див. вище пункт 65), він повинен узяти до уваги стан провадження на зазначену вище дату (див. рішення у справах «Мітап і Мюфтиооглу проти Туреччини» (*Mitap et Müftüoğlu c. Turquie*) від 25 березня 1996 року, *Recueil* 1996-II, с. 410, п. 28, та «Зана проти Туреччини» (*Zana c. Turquie*) від 25 листопада 1997 року, *Recueil* 1997-VII, с. 2539, п. 74). Отже, від цієї дати слідство у справі тривало два роки двадцять сім днів.

В. Розумний характер тривалості провадження

87. Як неодноразово заявляв Суд, розумний характер тривалості провадження оцінюється відповідно до обставин справи і, виходячи з його усталеної практики, зокрема беручи до уваги складність справи, поведінку заявитика і поведінку відповідних органів влади (див., серед багатьох інших, рішення у справі «Рейнгардт і Сліман-Кайд проти Франції» (*Reinhardt et Slimane-Kaid c. France*) від 31 березня 1998 року, *Recueil* 1998-II, с. 662, п. 97, згадуване вище рішення у справі «І. А. проти Франції», п. 119, та рішення у справі «Пелісьє і Сассі проти Франції» (*Pélissier et Sassi c. France*) [GC], № 25444/94, п. 67, CEDH 1999-II).

1. Аргументи сторін

а) Уряд

88. Щодо складності фактичних і правових обставин, які були в розпорядженні суду, Уряд нагадує, що справа «Банка Балтія» є однією з найскладніших справ у всій історії Латвії. Ця складність пояснюється винятковими масштабами правопорушення. Справді, в результаті банкрутства банку, в якому звинувачується заявник, постраждало 504 000 осіб; так чи інакше, близько половини жителів країни відчули на собі його наслідки. У своїх попередніх зауваженнях, поданих до Суду, Уряд заявляв, що існує 100 свідків у справі і що матеріали справи склали 69 томів. У своїх додаткових зауваженнях він виправив ці цифри: за новими підрахунками, органам влади довелося допитати 356 свідків, а матеріали справи склали 85 томів приблизно по 250 сторінок кожний. Нарешті, збитки від цього правопорушення були оцінені у понад 204 мільйони латів (блізько 350 мільйонів євро).

Уряд також підкреслює складність справи в юридичному плані. Фактично, оскільки справа «Банка Балтія» є водночас першою і найважливішою кримінальною справою такого типу в Латвії, прокурорам і суддям, які не мали жодного досвіду в таких справах, довелося присвятити багато часу вивченю банківського права. Уряд вважає, що досвід інших держав свідчить про те, що розслідування правопорушень у галузі банківського і фінансового права найчастіше є дуже складним і вимагає багато часу.

89. Уряд вважає також, що поведінка відповідних органів влади не спричинилася до затягування процедури. Адже матеріали справи було отримано Ризьким регіональним судом 16 червня 1997 року, а підготовче засідання було проведено 30 червня 1997 року, тобто лише через два тижні після цього. Після другого і третього слухання 13 і 14 жовтня 1997 року заявитика було госпіталізовано і поміщено під домашній арешт, а 16 жовтня 1997 року мало місце складення своїх повноважень суддею і засідателями. Наступне засідання відбулося 31 жовтня 1997 року, коли захист подав клопотання про відвід суду, яке суд задовольнив.

Таким чином, засідань не проводилося з 4 листопада 1997 року до 14 вересня 1998 року з тієї причини, що нова колегія суддів, призначена через складення повноважень попередньою колегією, вивчала матеріали справи й банківське законодавство. Щодо періоду з 3 вересня до 26 жовтня 1999 року, відсутність слідчих дій пояснюється щорічною відпусткою суддів. Уряд вважає, що тільки ці два періоди можуть бути поставлені на карб регіональному суду. Однак він підкреслює, що у 2000 році судді, які займалися цією справою, не пішли у відпустку, на яку вони мали право.

90. Крім того, Уряд нагадує, що з 14 вересня 1998 року до 20 жовтня 2000 року Ризький регіональний суд проводив засідання протягом 206 днів, тобто 173 дні з моменту подання заяви.

91. Уряд вважає, що, навпаки, саме поведінка заявителя спричинилася до затягування розгляду справи. У зв'язку з цим Уряд підкреслює, що заявителя п'ять разів просив про передання справи на додаткове розслідування. Тим часом таке передання здійснюється за окремою постановою, виданою у змагальному процесі, який обов'язково має передувати слухання сторін з цього питання. Отже, понад шість днів судових засідань було присвячено лише цьому процедурному питанню. Те саме можна сказати про дев'ять клопотань про відвід суддів (останнє з них датоване 15 червня 2000 року), які забрали понад дев'ять днів судових засідань. Крім того, заявителя обрав сім адвокатів, кожний з яких скористався своїм правом ознайомитися з матеріалами справи.

92. Уряд також звертає увагу на інші дії захисту, що спричинилися до подовження строків провадження. Так, він стверджує, що адвокати заявителя просили суд зробити перерву в засіданнях, загальним строком у сім днів. На їхнє прохання перед кожним судовим засіданням їм надавалася одна година для підготовки захисту. Крім того, по п'ятницях засідання не відбувалися, бо цей день було відведено на медичні процедури заявителя. П'ять разів адвокатам було необхідно відлучитися на півдня, і тоді засідання відбувалися лише або вранці, або в другій половині дня. Протягом чотирьох днів засідання відкладалися через відсутність представників захисту. Крім того, заявителя десять разів просив про відкладення допитів або про подання нових доказів, і суд задовольняв усі ці прохання.

93. Нарешті, Уряд нагадує, що розгляду справи Ризьким регіональним судом серйозно заважав стан здоров'я заявителя, госпіталізація якого багато разів переривала засідання. Зокрема, з 25 вересня 2000 року заявителя постійно перебуває в лікарні, що не дає змоги прискорити розгляд матеріалів справи.

Виходячи із зазначеного вище, Уряд заявляє, що в затримках у провадженні винен заявителя, а не національні органи влади.

b) Заявителя

94. З деякими застереженнями заявителя визнає велику складність справи. Однак він вважає, що не можна виправдовувати надмірну тривалість провадження браком досвіду у суддів. На його думку, держава повинна так організувати свою правову систему, щоб вона могла відповідати вимогам Конвенції. Він зауважує також, що з цього приводу не можна посилатися на існування 504 000 постраждалих, бо жоден з них не був викликаний як свідок у справі і не вчиняв цивільного позову.

95. Стосовно дій відповідних органів влади заявителя відзначає, що під час попереднього слідства вони знехтували необхідністю перекласти матеріали справи, написані мовами, яких він не розуміє. Через це заявителя не мав можливості ознайомитися з цими документами до завершення слідства, суддям довелося постановити рішення про переклад цих документів під час змагального розгляду справи, що зайняло багато часу. Так само той факт, що прокурор не наказав провести деякі експертизи до передання справи судді, який розглядав справу по суті, а також брак ясності і логічності в заключному

акті обвинувачення серйозно вплинули на швидкість читання матеріалів справи заявником.

Далі заявник зауважує, що нову колегію суддів було призначено після того, як судді, що розглядали його справу, склали із себе ці повноваження через тиск на них з боку прем'єр-міністра та міністра юстиції. Таким чином, ново-призначеним суддям довелося ознайомлюватися з матеріалами справи, що зайняло багато часу. На його думку, саме через цю обставину судові засідання були відкладені до 14 вересня 1998 року. Виходячи з цього, заявник вважає, що основною причиною надмірної тривалості провадження була поведінка саме національних органів влади.

96. Заявник стверджує, що він, навпаки, не винен у жодному епізоді невіправданого затягування провадження. Він зазначає з цього приводу, що нормальне використання ним своїх процесуальних прав не може ставитися йому за вину. Він також заявляє, що, хоч він і змінив одного адвоката під час попереднього провадження, жоден з його адвокатів не був винен у затягуванні справи. Навпаки, з 3 вересня 1999 року до 26 жовтня 1999 року захист скористався із судових канікул для вивчення трьох томів додаткових матеріалів.

Щодо його прохань відіслати справу на додаткове розслідування, він вважає, що жодне з цих прохань не було таким, що затягувало справу або ж було безпідставним. Він чітко мотивує підставу кожного прохання, наприклад, неповнота розслідування конкретного доводу обвинувачення, сумніви захисту в автентичності деяких ксерокопій, необхідність перекласти деякі документи або вдатися до експертизи.

Стосовно клопотань про відвід пані Штейнерте і всієї колегії суддів заявник вважає, що його сумніви щодо їхньої безсторонності були об'єктивними і розумними. Отже, він не може погодитися з тим, що він винен у затягуванні з цього приводу.

97. Навівши численні приклади, заявник стверджує, що жодна норма закону не зобов'язує суд призупиняти провадження для розгляду прохання про додаткове розслідування або клопотання про відвід. Однак у цій справі засідання неодноразово відкладалися на прохання прокурора, який, хоч і не був зобов'язаний це робити, бажав подати свої додаткові зауваження з приводу згаданого клопотання. Крім того, заявник вважає, що розгляд більшості заяв процедурного характеру, поданих захистом, забирає лише кілька хвилин, тому вони не могли вплинути на загальну тривалість провадження.

Крім того, заявник заперечує деякі факти, на які посилається Уряд. На його думку, хоч він справді просив надати йому одну годину перед кожним засіданням, щоб підготувати захист, і один день на тиждень для проведення медичних процедур, судді ніколи не задовольняли ці прохання, хіба що в січні та лютому 1999 року.

Заявник також зауважує, що протягом 2001 року регіональний суд був змушений сім разів відкладати засідання через стан його здоров'я і його

госпіталізацію. Однак 28 серпня, 10, 20, 24 і 25 вересня 2001 року пані Штейнерте вирішила проводити засідання за його відсутності.

98. Нарешті, заявник звертається до Суду з проханням узяти до уваги критичний стан його здоров'я, підтверджений багатьма медичними довідками, і тяжкий вплив на цей стан надмірної тривалості провадження.

2. Оцінка Суду

a) Складність справи

99. Суд визнає, що основною рисою цієї справи є її велика складність. Підозри на адресу заявителя стосувалися фінансової злочинності в дуже великих масштабах, включно з транснаціональними фінансовими відносинами; а цей тип правопорушення часто здійснюється за допомогою складних трансакцій, метою яких є уникнення контролю з боку слідчих органів. Зокрема, з матеріалів справи видно, що трансакції, в яких обвинувачується заявителем, стосувалися одного російського банку, розташованого в Москві (див. вище пункт 9). Суд відзначає також виняткову розгалуженість злочину, який зачепив сотні тисяч осіб у Латвії (там само). Крім того, оскільки справа стосувалася кількох співобвинувачених, завдання суду полягало в чіткому визначенні дій, які вчинив кожен з них, а також їхньої ролі в організаційному, адміністративному і фінансовому управлінні банком. Щоб зібрати докази проти заявителя, латвійським органам влади довелося заслухати винятково велику кількість свідків і зібрати й вивчити значну кількість документів (див. вище пункти 16 і 88).

Таким чином, Суд вважає, що розмах слідства і складність матеріалів справи не викликають сумніву в цьому випадку, а також що цей фактор *a priori* становить позитивний елемент для виправдання значної тривалості провадження (див. рішення у справах «Хозее проти Нідерландів» (*Hozee c. Pays-Bas*) від 22 травня 1998 року, *Recueil* 1998-III, с. 1102, п. 52, і «С. Р. та інші проти Франції» (*C. R. et autres c. France*) від 18 жовтня 2000 року, № 36009/97, п. 30, неопубліковане).

b) Заявник

100. Суд відзначає, по-перше, що значні затримки у здійсненні провадження відбувалися через стан здоров'я заявителя. Справді, з матеріалів справи видно, що останній має тяжке серцеве захворювання, через яке він багато разів перебував на стаціонарному лікуванні. Так, його було терміново госпіталізовано 14 жовтня 1997 року, того дня, коли Ризький регіональний суд вирішив змінити застосований до нього запобіжний захід і тримати його під домашнім арештом. З 20 квітня 2000 року і понині він перебуває під наглядом у медичних установах поза межами тюрми. Суд вважає, що, оскільки затримки у здійсненні провадження відбувалися через лікування і госпіталізацію заявителя, їх слід розглядати як форс-мажорний фактор, який не можна поставити йому за вину. Однак таку затримку у провадженні не можна також

розглядати на користь Уряду при встановленні порушення пункту 1 статті 6 (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Завадський проти Польщі» (*Zawadzki c. Pologne*) від 20 грудня 2001 року, № 34158/96, п. 78, неопубліковане).

101. Оскільки хвороба не перешкоджала заявникам брати участь у процесуальних діях, Суд не вважає, що він міг заважати здійсненню провадження. Щодо аргументу Уряду про численні клопотання і заяви процедурного характеру, що їх подавав захист, Суд не бачить, щоб це могло затягувати провадження. Стосовно перших десяти клопотань про відкладення засідань через необхідність пред'явити нові докази (див. вище пункт 92, наприкінці), Суд констатує, що вони всі в судовому порядку були задоволені; таким чином, в Уряду немає підстав твердити, що вони були необґрунтованими. Так само щодо дев'яти клопотань про відвід пані Штейнерте або всієї колегії, що розглядала справу, Суд посилається на свої висновки стосовно «безсторонності» суду (див. вище пункти 119 і 121). Отже, він вважає, що сумніви заявителя з цього приводу були правомірними і що йому не можна дорікати за подання клопотань про відвід, тим більше що одне з цих клопотань було задоволено (див. вище пункт 29).

Крім того, навіть припустивши, що дев'ять клопотань про відвід і п'ять заяв про відкладення слухань для проведення додаткового слідства у справі, подані захистом, зайняли б у цілому трохи більше п'ятнадцяти днів судових засідань (див. вище пункт 91), Суд не вважає цю затримку значною порівняно із загальною тривалістю провадження в судових органах першої інстанції.

Таким чином, Суд не бачить жодного елемента, який міг би довести, що на будь-якій стадії провадження заявителя або його адвокати займали позицію затягування провадження або свідомо чи несвідомо чинили перепони нормальному здійсненню провадження.

с) *Національні органи влади*

102. Стосовно питання, яким чином Ризький регіональний суд виконав свої обов'язки, Суд зауважує, що впродовж періоду з 14 вересня 1998 року до 20 жовтня 2000 року цей суд провів 206 днів судових засідань. Беручи до уваги хворобу заявителя, Суд вважає, що такий ритм роботи не можна визнати незадовільним. З цього приводу Суд нагадує, що особлива швидкість розгляду, на яку має право обвинувачений, якого тримають під вартою, не повинна йти на шкоду ретельному виконанню суддями своїх обов'язків (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Tot проти Австрії» (*Toth c. Autriche*) від 12 грудня 1991 року, серія А, № 224, с. 18, п. 77).

103. Однак Суд зауважує, що внаслідок опублікування 16 жовтня 1997 року спільногоОфіційного комюніке прем'єр-міністра і міністра юстиції, які поставили під сумнів відповідальність суддів, що займалися справою, останні відмовилися від розгляду справи, заявивши, що тиск з боку уряду не дає їм можливості далі проводити слідство. Справу було тоді передано іншій колегії суддів, які поновили слідство лише 14 вересня 1998 року, тобто через десять місяців двадцять вісім днів. Як визнає сам Уряд, проміжок часу між цими двома датами становив просто

період очікування, протягом якого не відбулося жодного судового засідання і судом не було проведено жодної слідчої дії. Зважаючи на тривалість провадження вже на той час, така затримка не може вважатися незначною. Інертність Ризького регіонального суду в цей період не виправдовується жодним елементом, що стосується розслідування справи, чи будь-якою іншою нагальною необхідністю, тому Суд вважає, що в цьому повністю винна національна судова влада.

Зрештою, Суд не може прийняти аргумент Уряду, за яким ця затримка обґрунтовувалася тим, що членам нової колегії суддів необхідно було поглибити свої знання в галузі банківського права. Суд нагадує з цього приводу, що пункт 1 статті 6 зобов'язує держави, що підписали Конвенцію, самим так зорганізувати свою судову систему, щоб вона могла відповісти вимогам цієї статті (див., серед інших, рішення у справі «Салезі проти Італії» (*Salesi c. Italie*) від 26 лютого 1993 року, серія A, № 257-E, с. 60, п. 24, та «Ботацци проти Італії» (*Bottazzi c. Italie*) [GC], № 34884/97, п. 22, CEDH 1999-V).

d) *Висновки*

104. Зваживши на все зазначене вище і добре розуміючи велику складність справи й неминучі затримки через хворобу заявитика, Суд вважає, що судова влада не поставилася з усією необхідною ретельністю до правильного розгляду справи. Таким чином, через надмірну тривалість провадження було порушенено пункт 1 статті 6 Конвенції.

**IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ
СТОСОВНО ПРАВА НА РОЗГЛЯД СПРАВИ НЕЗАЛЕЖНИМ
І БЕЗСТОРОННІМ СУДОМ, ВСТАНОВЛЕНІМ ЗАКОНОМ**

105. Заявник вважає, що суд, який розглядав його справу, не був «встановленим законом», «безстороннім» і «незалежним» за пунктом 1 статті 6 Конвенції (див. вище пункт 84). По-перше, він нагадує, що після відводу пані Штейнерте 27 жовтня 1999 року Сенат Верховного суду скасував постанову про її відмову вести справу і передав справу до суду першої інстанції, тоді як національне право не надавало йому таких повноважень (див. вище пункт 29). Таким чином, суд не був «встановленим законом» у значенні пункту 1 статті 6. По-друге, заявник стверджував, що коміоніке прем'єр-міністра і міністра юстиції від 16 жовтня 1997 року вплинуло на рішення суддів щодо подовження строку його запобіжного ув'язнення і що заяви судді, яка розглядала справу, опубліковані у пресі 4 і 5 листопада і 7 грудня 1999 року, виразно свідчать про брак безсторонності та незалежності з боку суду.

A. Аргументи сторін

1. Уряд

106. Уряд вважає, що колегія Ризького регіонального суду, яка розглядала справу, була створена відповідно до закону. З цього приводу Уряд висловлює

думку, що статтю 29 КПК про відвід суддів і засідателів слід читати в поєднанні зі статтею 41 цього кодексу (див. вище пункт 51), яка дозволяє прокуророві оскаржувати будь-які рішення суду. Таким чином, Сенат, якому надано повноваження тлумачити національне право, вдався до тлумачення процесуального закону, що й відбилося в його постанові від 14 грудня 1999 року. Отже, немає підстав стверджувати, що колегія, яка розглядала справу заявитика, не була «встановлена законом» згідно з вимогами пункту 1 статті 6 Конвенції.

107. Так само Уряд відкидає твердження заявитика про наявність так званої упередженості або браку незалежності суддів, що розглядали його справу. З цього приводу Уряд зауважує, що гарантії незалежності судової влади, закріплени Конституцією та латвійським законодавством (див. вище пункти 46–48), становлять достатній захист від будь-якого зовнішнього втручання.

Стосовно згаданих заяв прем'єр-міністра і міністра юстиції, Уряд вважає, що, оскільки відвід суддів належить до виключної компетенції парламенту, згадані представники влади не мають змоги впливати на суд ані формально, ані реально. Уряд також стверджує, що навіть після опублікування цих заяв суд, що розглядав справу, не змінив запобіжного заходу, застосованого до заявитика, і підтримав його перебування під домашнім арештом. Навпаки, свою відмовою вести справу судді відвели, в очах сторін і сторонніх спостерігачів, будь-які можливі сумніви з цього приводу. Таким чином, суд діяв цілком незалежно від виконавчої влади, і згадані заяви не справили жодного теоретичного або практичного впливу на суддів.

108. Стосовно особистої безсторонності пані Штейнерте, Уряд вважає, що її поведінка, розглянута як з об'єктивної, так і суб'єктивної точки зору, не дає жодної підстави для сумнівів щодо її безсторонності. У зв'язку з цим Уряд відзначає, що пані Штейнерте дала хід усім клопотанням захисту щодо надання доказів та щодо інших процедурних питань. Стосовно заяв, які вона зробила в пресі, Уряд підкреслює, що їхній зміст не було відтворено повністю і що в будь-якому разі у цих заявах немає нічого, що свідчило б про те, начебто суддя вже визначила свою позицію у справі.

109. Нарешті, стосовно відмови регіонального суду задовольнити клопотання заявитика про відведення пані Z. L., однієї з двох судових засідателів у справі, Уряд нагадує, що мотиви, за якими заявитик прагнув це зробити, ґрутувалися на стані психічного здоров'я цього засідателя. Поза тим, інформація такого роду, що стосується приватного життя особи, захищена законом, який передбачає проведення спеціальної процедури для її отримання, а заявитик не виконав такої процедури. Таким чином, якщо адвокати захисту мали у своєму розпорядженні такі медичні дані, зрозуміло, що вони добули їх незаконно. Отже, відмова суду дозволити процесуальні дії, що ґрутувалися на даних, отриманих незаконним шляхом, була правомірною і природною, вона жодним чином не може бути підставою для доказу будь-якої упередженості суддів.

2. Заявник

110. Заявник не погоджується з аргументами Уряду. По-перше, стосовно того, чи колегія Ризького регіонального суду на чолі з пані Штейнерте була «встановлена законом», він наголошує, що у статті 41 КПК (див. вище пункти 51 і 106) закріплено лише *locus standi* прокурора в цілому, а конкретна процедура оскарження рішень регулюється статтею 465, за якою таке оскарження є можливим, «коли це передбачено законом». Однак КПК не надає сторонам жодного права на оскарження постанов про відвід. Крім того, заявник підкреслює, що, видавши постанову від 14 грудня 1999 року, Сенат прямо зазначив, що справу слід розглянути «іншою колегією того самого суду» (*tā pati tiesa citā sastāvā*); відеозапис, поданий Суду, підтверджує правдивість цього твердження. Заявник нагадує, що в усіх випадках стаття 28 КПК забороняє судді брати участь у розгляді справи, якщо рішення, ухвалене в цій справі за його участю, було скасовано (див. вище пункт 50). Таким чином, цілком очевидно, що принаймні засідателі не могли входити до цієї колегії, а отже, суд не є встановленим законом.

111. Заявник заперечує також тези Уряду стосовно незалежності і безсторонності суду. Він вважає, що пані Штейнерте ніколи не відмовлялася від своїх заяв після їх опублікування, і аргумент, за яким їхній зміст було передано неповно, позбавлений підстав. Таким чином, ці заяви можуть викликати об'єктивний і розумний сумнів у безсторонності судді в розгляді питання про вину заявитика.

112. Стосовно відмови Ризького регіонального суду розглянути питання про психічне здоров'я пані Z. L., заявник вважає, що ця обставина ставить під сумнів її здатність брати участь у провадженні і виносити незалежні та об'єктивні рішення. Він відхиляє аргумент Уряду, згідно з яким медичні дані були ним отримані в незаконний спосіб; він вважає, що суд мав сам подбати про отримання цих даних у спосіб, встановлений законом. Нарешті, він підкреслює, що упередженість суддівської колегії, яка розглядала його справу, повністю виявилася у відмові Ризького регіонального суду викликати як свідків значну кількість осіб, свідчення яких могли б бути вирішальними в його справі, а також у численних порушеннях процедури, які дуже зашкодили інтересам захисту.

113. Стосовно незалежності Ризького регіонального суду, заявник стверджує, що офіційне комюніке прем'єр-міністра і міністра юстиції створило очевидний тиск на суддів і було важливим фактором у рішенні суду про поновлення його запобіжного ув'язнення 25 вересня 1998 року.

В. Оцінка Суду

1. Чи був суд «встановленим законом»?

114. Суд нагадує, що, згідно з пунктом 1 статті 6, «суд» має завжди бути «встановленим законом». Це формулювання засвідчує принцип верховенства

права, притаманний усій системі Конвенції та її протоколів. Адже правовий орган, що не є встановленим відповідно до законодавства, завжди буде позбавлений легітимності, яка вимагається в демократичному суспільстві для вирішення справ приватних осіб. Вислів «встановлений законом» стосується не лише законності самого існування суду, а й складу суддів при розглядіожної справи (див., *mutatis mutandis*, рішення у справах «Булут проти Австрії» (*Bulut c. Autriche*) від 22 лютого 1996 року, *Recueil* 1996-II, с. 359, п. 29, та «Бускаріні проти Сан-Марино» (*Buscarini c. Saint-Marin*) (ухв.) від 4 травня 2000 року, № 31657/96, неопубліковане). Термін «закон», про який ідеться в цьому положенні, стосується, таким чином, не лише законодавства щодо створення і компетенції судових органів, а й будь-якого іншого положення національного права, невиконання якого робить неправомірною участь одного або кількох суддів у розгляді справи. Тут ідеться, зокрема, про положення щодо повноважень, щодо несумісностей і щодо відводу суддів (див. рішення у справі «Коем та інші проти Бельгії» (*Coëme et autres c. Belgique*), № 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 та 33210/96, CEDH 2000-VII, п. 99).

Недотримання судом зазначених положень означає в принципі порушення пункту 1 статті 6 (див. справи «Цанд проти Австрії» (*Zand c. Autriche*), заява № 7360/76, доповідь Комісії від 12 жовтня 1978 року, DR 15, с. 70, п. 68–71, та «Россі проти Франції» (*Rossi c. France*), заява № 11879/85, рішення Комісії від 6 грудня 1989 року, DR 63, с. 105). Таким чином, Суду належить висловити свою думку щодо дотримання національного законодавства за цим пунктом. Однак, виходячи із загального принципу, за яким насамперед національні судові органи мають самі тлумачити національне законодавство, Суд вважає, що він може ставити під сумнів їхню оцінку лише у випадку грубого порушення цього законодавства (див. згадане вище рішення у справі «Коем та інші проти Бельгії», п. 98, наприкінці, та «T. S. і F. S. проти Італії» (*T. S. et F. S. c. Italie*), заява № 13274/87, рішення Комісії від 6 вересня 1990 року, DR 66, с. 164).

115. У цій справі Суд констатує, що постанова від 27 жовтня 1999 року, винесена двома засідателями про відвід пані Штейнерте, була скасована Сенатом Верховного суду на подання прокуратури 14 грудня 1999 року. Питання про відвід було тоді передано до Ризького регіонального суду, який, засідаючи в незмінному складі, відхилив клопотання про відвід і продовжив розгляд справи (див. вище пункт 32). У цьому питанні Суд констатує розбіжність думок сторін щодо тлумачення і застосування частини третьої статті 41 КПК: заявник вбачає тут лише загальне правило, що визначає позицію прокуратури і не надає їй спеціальних повноважень у конкретних ситуаціях, тоді як Уряд вважає, що це положення надає прокуророві повноваження опротестувати рішення шляхом внесення протесту і зобов'язує Сенат розглянути такий протест. Однак Суд не вважає за необхідне розглядати питання, яке з цих двох тлумачень є правильним. Навіть якщо припустити, що аргументи Уряду є обґрутованими, Суд зазначає, що після скасування постанови від 27 жовтня 1999 року Сенатом розгляд справи по суті продовжила та сама колегія Ризького регіонального суду, яка вже відмовилася від її розгляду, що

суперечить розпорядженню Сенату, зробленому при винесенні постанови від 14 грудня 1999 року. Так само Суд зауважує, що за статтею 28 КПК «суддя не може брати участі у розгляді справи (...), якщо якесь рішення або постанову, ухвалену за його участі, було скасовано». Суд вважає, що це положення сформульовано з достатньою точністю і дає змогу членам судового органу чітко передбачити сферу їхніх обов'язків і пов'язані з цим юридичні наслідки. З цього випливає, що, починаючи з 14 грудня 1999 року, дати скасування рішення, ухваленого двома судовими засідателями, ці засідателі не могли залишатися у складі тієї самої секції. Таким чином, колегія регіонального суду вже не відповідала вимогам закону.

116. Це означає, що тут було порушенено пункт 1 статті 6 Конвенції.

2. Чи був суд «безстороннім» і «незалежним»?

117. Суд нагадує: для того щоб встановити, чи суд може вважатися «незалежним», слід узяти до уваги, зокрема, спосіб призначення і тривалість мандата його членів, існування захисту проти зовнішнього тиску й розглянути, чи існують ознаки його незалежності (див., наприклад, рішення у справі «Фіндлей проти Сполученого Королівства» (*Findlay c. Royaume-Uni*) від 25 лютого 1997 року, *Recueil* 1997-I, с. 277, п. 73).

Що стосується «безсторонності», то її слід розглядати з двох точок зору. По-перше, йдеться про суб'єктивний підхід, для того щоб спробувати визначити переконання та особисту поведінку конкретного судді в конкретній обстановці. Зокрема, суд не повинен суб'єктивно виявляти будь-яку упередженість або особисті переконання; особиста безсторонність судді не ставиться під сумнів, аж доки не буде доведено протилежне. По-друге, слід застосувати об'єктивний підхід, метою якого є пересвідчитися, чи надає суд необхідні гарантії, щоб зняти з цього приводу можливість будь-якого правомірного сумніву; крім того, поняття незалежності та об'єктивної безсторонності тісно пов'язані між собою (див., серед інших, рішення у справах «Пуллар проти Сполученого Королівства» (*Pullar c. Royaume-Uni*) і «Томанн проти Швейцарії» (*Thomann c. Suisse*) від 10 червня 1996 року, *Recueil* 1996-III, с. 792 та 815, відповідно, п. 30, а також «Екедемі Трейдинг Лтд.» та інші проти Греції» (*Academy Trading Ltd. et autres c. Grèce*) від 4 квітня 2000 року, № 30342/96, п. 43, і «Дактарас проти Литви» (*Daktaras c. Lituanie*) від 11 січня 2000 року, № 42095/98, п. 30, неопубліковані).

118. Щодо суб'єктивного підходу, Суд нагадує, що виваженість, з якою судові органи мають здійснювати судові дії, має спонукати їх не звертатися до преси навіть для того, щоб відповісти на провокації; цього вимагають вищі цілі правосуддя і велич судового призначення. Зокрема, той факт, що голова або член суду, які розглядають справу, публічно вживають вислови, що містять натяк на негативну оцінку однієї зі сторін у справі, є несумісним з вимогами безсторонності, передбаченими в пункті 1 статті 6 Конвенції (див. «Бушемі проти Італії» (*Buscemi c. Italie*), № 29569/95, п. 67–68, CEDH 1999-VI).

119. У цій справі Суд констатує, що у своїх висловлюваннях, опублікованих 4 і 5 грудня 1999 року в «Лауку авізе» і «Республіка» (див. вище п. 30), пані Штейнерте критикувала дії захисту в суді. Вона також висловила припущення щодо кінцевого результату розгляду справи. Справді, заявляючи, що вона ще не знає, «чи вирок буде обвинувальним, чи міститиме часткове виправдання», вона виключила можливість повного виправдання. Більше того, у своїх заявах, опублікованих 7 грудня 1999 року в «Комерсант Балтік» (див. вище пункт 31), вона висловила своє здивування тим, що заявник наполягає на своїй невинуватості за всіма пунктами обвинувачення, і запропонувала йому довести свою невинуватість. Суд вважає, що такі заяви не лише становлять «негативну оцінку справи» заявника, а й свідчать про зайняття чіткої позиції стосовно результату справи, з явною схильністю визнати вину обвинуваченого. Суд вважає, що, попри причини, які спонукали пані Штейнерте висловитися таким чином, її заяви в жодному разі не можна розглядати як такі, що відповідають вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції. Отож заявник мав серйозні підстави побоюватися упередженості судді (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Ферантеллі і Сантанджело проти Італії» (*Ferrantelli et Santangelo c. Italie*) від 7 серпня 1996 року, *Recueil* 1996-III, с. 952, п. 59–60).

120. За таких обставин Суд вважає, що немає необхідності встановлювати додатково, чи питання про стверджувану хворобу пані Z. L. було таким, що могло зашкодити безсторонності суду.

121. Спираючись на зазначене вище, Суд робить висновок, що суд, який розглядав справу заявника, не був безстороннім, а отже, було порушено пункт 1 статті 6 з цього питання. Він вважає, що такий висновок знімає потребу в окремому розгляді питання, чи суд був також «незалежним».

V. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 2 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

122. Заявник скаржився, що заяви, зроблені суддею, якому доручено розглядати його справу по суті, стосовно його подальшого тримання в запобіжному ув'язненні, опубліковані в пресі 2 і 5 листопада і 7 грудня 1999 року, які свідчили про її переконання у винуватості заявника, порушили його право на презумпцію невинуватості, гарантовану пунктом 2 статті 6, у якому сказано:

«Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено згідно із законом».

A. Аргументи сторін

123. Уряд посилається на свої висновки за пунктом 1 статті 6 Конвенції стосовно безсторонності суду (див. вище пункти 107–108). Крім того, оскільки пані Штейнерте заявила, що вона ще не знає, як закінчиться розгляд справи, Уряд вважає, що жодний факт не свідчить про її упередженість у питанні про

винуватість заявителя. Таким чином, не було порушення презумпції невинуватості заявителя.

124. Заявник зауважив, що у своїх заявах, опублікованих 4 і 5 листопада 1999 року в «Лауку авізе» і «Республіка», пані Штейнерте стверджувала, що вона не вірить у невинуватість заявителя і що, в найкращому випадку, вирок міститиме його часткове вилучання. Таким чином, припущення про повне вилучання виключалося. Заявник звертає також увагу Суду на інтерв'ю, опубліковане в «Комерсант Балтік» 7 грудня 1999 року, в якому голова судового засідання пропонує йому довести свою невинуватість. Він вважає, що такі заяви є очевидь несумісними з пунктом 2 статті 6 Конвенції.

Крім того, заявник зауважує, що в постановах від 30 березня і 15 червня 2000 року Ризький регіональний суд заявив, що тримання заявителя під вартою аргументується його особистістю. Оскільки цей аргумент не був нічим підкріплений, заявник вважає, що він свідчить про упередженість суду стосовно нього.

В. Оцінка Суду

125. Суд нагадує, що принцип презумпції невинуватості, закріплений пунктом 2 статті 6 Конвенції, вимагає, зокрема, щоб члени суду, виконуючи свої обов'язки, не керувалися упередженою думкою про те, що обвинувачений вчинив дію, яку йому інкримінують; необхідність доказування переважає в обвинуваченні, а сумнів тлумачиться на користь обвинуваченого (див. рішення у справі «Барбера, Мессеге і Хабардо проти Іспанії» (*Barberá, Messegue et Jabardo c. Espagne*) від 6 грудня 1988 року, серія A, № 146, с. 31, п. 77). Таким чином, пункт 2 статті 6 вимагає від представників держави — насамперед суддів, що розглядають справу, але й від інших представників органів влади, — щоб вони утримувалися від публічних заяв про те, що обвинувачений вчинив правопорушення, яке йому ставлять за вину, доти, доки ця вина не буде офіційно встановлена судом (див. рішення у справах «Алене де Рібемон проти Франції» (*Allenet de Ribemont c. France*) від 10 лютого 1995 року, серія A, № 308, с. 16, п. 36–37, та «Буткявічюс проти Литви» (*Butkevičius c. Lituanie*) від 26 березня 2002 року, № 48267/99, п. 49, неопубліковане).

126. Уряд зазначає, що пані Штейнерте ніколи офіційно не стверджувала, що заявник є винним. Однак Суд нагадує, що так само, як і кожне інше положення Конвенції або протоколів до неї, пункт 2 статті 6 слід тлумачити так, щоб він міг гарантувати права конкретні та ефективні, а не теоретичні й ілюзорні (див. згадане вище рішення у справі Алене де Рібемона, п. 35). Як було зазначено у справі «Мінеллі проти Швейцарії» (*Minelli c. Suisse*) (рішення від 25 березня 1983 року, серія A, № 62, с. 15, п. 37) стосовно обґрунтування судових рішень, презумпція невинуватості може порушуватися навіть за відсутності формального твердження; достатньо того, щоб рішення включало якесь мотивацію, яка дає привід припущення, що суддя вважає особу винною. На думку Суду, такий самий підхід слід застосувати до розгляду заяв,

зроблених представниками органів влади (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі «Буткявічюс проти Литви», п. 49). Справді, той факт, що зазначені висловлювання мали форму запитання або містили сумнів, не є достатнім для того, щоб не розглядати їх у світлі пункту 2 статті 6; в іншому випадку цей пункт втратив би свою ефективність. Що є важливим для застосування цього положення, так це реальний зміст заяв, а не їхня буквальна форма.

127. Суд констатує, що у своєму першому інтерв'ю, опублікованому 4 і 5 листопада 1999 року, пані Штейнерте заявила, що вона ще не знає, «чи вирок буде обвинувальним, чи міститиме часткове віправдання». Як вважає Суд, таке твердження явно показувало, що суддя вже переконана у вині заявитика, принаймні за одним пунктом обвинувачення, і що вона виключає можливість того, що він виявиться повністю невинуватим. Стосовно другого інтерв'ю, яке з'явилося 7 грудня 1999 року в «Комерсант Балтік», пані Штейнерте висловила в ньому своє велике здивування з приводу того, що обвинувачені вперто заявляють про свою невинуватість за всіма пунктами обвинувачення. Зокрема, вона привернула увагу журналістів і читачів до одного з пунктів обвинувачення (незаконне зберігання зброї), за яким поведінка заявитика видалася їй найбільш незрозумілою і нелогічною. Суд вважає такі твердження також визнанням винуватості заявитика. До речі, Суд може лише висловити своє здивування з приводу того, що в цьому останньому інтерв'ю пані Штейнерте запропонувала обвинуваченим довести суддям свою невинуватість. З огляду на її загальний характер, така пропозиція суперечить самому принципу презумпції невинуватості, одному з основних принципів демократичної держави.

128. Таким чином, Суд робить висновок, що було порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

VI. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ СТОСОВНО ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

129. Заявник скаржився, що вилучення і перегляд його кореспонденцій, а також заборона побачень із членами його сім'ї становлять невіправдане і непропорційне втручання в його права, гарантовані статтею 8, у якій сказано:

«1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденцій.

2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб».

A. Аргументи сторін

1. Уряд

130. Уряд не заперечує факту втручання у зв'язку з вилученням та переглядом кореспонденції заявитика. Проте він висловлює переконання, що це втручання відповідає вимогам пункту 2 статті 8 Конвенції. По-перше, Уряд зауважує, що перегляд кореспонденції особи, що перебуває під слідством, регулюється статтею 176 КПК (див. вище пункт 54), що визначає випадки, в яких застосовується цей захід, а також відповідну процедуру. Оскільки текст цієї статті доступний для всіх і чітко сформульований, Уряд вважає, що це втручання здійснювалося згідно із законом.

По-друге, стосовно мети перегляду кореспонденції, Уряд підкреслює, що цей захід був необхідним для забезпечення виконання постанови про тримання заявитика під вартою і для забезпечення можливості для відповідних органів влади розслідувати матеріали справи без перешкод. З цього приводу він зазначає, що необмежене спілкування між співобвинуваченими створило б серйозний ризик змови на шкоду третім особам і зашкодило б правам 504 тисяч потерпілих. Отже, втручання здійснювалося з легітимною метою, а саме — для захисту порядку і запобігання кримінальним правопорушенням. Нарешті, Уряд вважає, що вжитий захід є необхідним у демократичному суспільстві і пропорційним до зазначеної вище легітимної мети. Він підкреслює у зв'язку з цим, що наведена стаття 176 дозволяє таке втручання лише тоді, коли особа обвинувачується у правопорушенні або тяжкому чи особливо тяжкому злочині, що вже само собою означає існування нагальної суспільної потреби.

131. Оскільки заявитик скаржиться на заборону відвідувань членів родини, Уряд визнає, що з моменту народження дитини між нею та її батьками існує зв'язок, який входить у поняття «сімейне життя», і що лише виняткові події можуть призвести до їх розриву. Отож стосовно цієї справи Уряд має переконання, що такі виняткові обставини справді існують. Він вважає, що оскільки ув'язнення заявитика було повністю виправданим у значенні пункту 1 (с) статті 5, то й обмеження побачень з родиною також є виправданими стосовно пункту 2 статті 8. Зокрема, Уряд зауважує, що під час домашнього арешту заявитик міг бачитися з дружиною і дитиною без будь-яких обмежень, побачення були заборонені лише під час його перебування у в'язниці. Звідси висновок Уряду про відсутність порушення статті 8 Конвенції.

Крім того, у своїх додаткових зауваженнях Уряд стверджує, що один раз дружині заявитика було дозволено відвідати його в тюрмі, але вона не скористалася з цієї можливості.

2. Заявник

132. Заявник не погоджується з оцінкою Уряду. Стосовно вилучення і перегляду його кореспонденції, він вважає, найперше, що стаття 176 КПК

сформульована не досить чітко і не надає жодної гарантії проти беззаконня. Так само заявник вважає, що, оскільки суд ніяк не аргументував необхідність заборонити заявникові переписуватися зі співобвинуваченими, це виправдання є неприйнятним. Зокрема, ніщо не виправдовувало вилучення кореспонденції після закінчення попереднього розслідування, його можна було замінити простим контролем за відправниками та адресатами. Заявник також нагадує, що після переведення його під варту 25 вересня 1998 року йому було офіційно заборонено листуватися з будь-ким і що Уряд не надав окремого пояснення з цього приводу.

133. Так само, визнавши, що його дружина й доњка могли бачитися з ним під час домашнього арешту і в лікарнях, розташованих не в межах тюрми, заявник вважає, що лише сам факт перебування під вартою не виправдовує заборони побачень з рідними. Це питання не регулюється жодним законом, і тому Уряд не надав жодної юридичної підстави для цієї заборони. Що стосується міністерських положень про режим слідчих тюрем (див. вище пункт 52), заявник нагадує, що ці акти ніколи не були ні затверджені, ні опубліковані чи бодай доведені до його відома. За таких обставин заявник вважає, що в національному праві не існує жодної гарантії захисту від свавільності і що дозвіл на побачення залежить виключно від бажання тюремної адміністрації. Так само, на його думку, така заборона не має жодної легітимної мети, оскільки його контакти з родиною під час домашнього арешту не завдали ніякої шкоди розслідуванню його справи.

Нарешті, заявник вважає, що, оскільки повна заборона зустрічей з членами його родини є непропорційною, навіть коли йдеться про засудженого в'язня, вона є тим паче непропорційною, коли йдеться про особу, що перебуває в запобіжному ув'язненні і користується презумпцією невинуватості.

В. Оцінка Суду

1. Вилучення і перегляд кореспонденції заявника

134. Суд вважає, що в цій справі мало місце «втручання органів державної влади» у право заявитика на повагу до таємниці кореспонденції, гарантовану пунктом 1 статті 8. Таке втручання суперечить цьому положенню, крім випадків, коло воно встановлене «згідно із законом», має на меті одну чи кілька легітимних цілей у значенні пункту 2 цієї статті і, крім того, є «необхідним у демократичному суспільстві» (див., серед багатьох інших, згадану вище справу «Лабіта проти Італії», п. 179; рішення у справі «Пірс проти Греції» (*Peers c. Grèce*) від 19 квітня 2001 року, № 28524/95, п. 82 (неопубліковане); і рішення у справі «Петра проти Румунії» (*Petra c. Roumanie*) від 23 вересня 1998 року, *Recueil 1998-VII*, с. 2853, п. 36).

135. Суд нагадує, що слова «згідно із законом» у значенні пункту 2 статті 8 Конвенції, означають, найперше, що цей захід має ґрунтыватися на національному законодавстві. З цього приводу Суд зазначає, що він завжди розумів

термін «закон» у його змістовому, а не формальному значенні; він також включає сюди підзаконні акти, видані відповідними органами влади на підставі делегованих нормативних повноважень (див. рішення у справах «Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver et autres c. Royaume-Uni*) від 25 березня 1983 року, серія A, № 61, с. 37, п. 85–90; «Круслен проти Франції» (*Kruslin c. France*) та «Ювіг проти Франції» (*Huvig c. France*) від 24 квітня 1990 року, серія A, № 176-A і B, с. 20, п. 27–30, і с. 52, п. 28, відповідно). Однак існування законодавчої бази не є достатнім; іще потрібно, щоб цей закон був доступний для конкретної особи і сформульований з достатньою чіткістю для того, щоб вона могла, з допомогою кваліфікованих радників, якщо це необхідно, передбачити в розумних межах, виходячи з обставин справи, ті наслідки, які може спричинити означена дія. Закон, який передбачає свободу оцінювання, сам по собі не порушує цієї вимоги, якщо обсяг і способи здійснення такої свободи визначаються з достатньою чіткістю, з урахуванням легітимної мети, що ставиться в даному випадку, для того щоб кожному забезпечити належний захист від свавілля (див., наприклад, згадане рішення у справі «Круслен проти Франції», с. 20, п. 27–30, і «М. та Р. Андерсон проти Швеції» (*M. et R. Andersson c. Suède*) від 25 лютого 1992 року, серія A, № 226-A, п. 75). Однак ступінь необхідної чіткості залежить від того, яке саме питання розглядається; якщо йдеться про права, гарантовані статтею 8 Конвенції, закон повинен містити чіткі терміни, для того щоб усі могли зрозуміти, за яких обставин і за яких умов органи державної влади можуть втручатися у ці права (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Мелоун проти Сполученого Королівства» (*Malone c. Royaume-Uni*) від 2 серпня 1984, серія A, № 82, с 31, п. 67).

136. У цій справі Суд констатує, що вилучення й перегляд кореспонденції заявитика відбувалися згідно з рішенням судді, прийнятим на підставі статті 176 КПК, яка дає дозвіл на такий захід, якщо особу було обвинувачено у злочині або в тяжкому чи в особливо тяжкому злочині. Однак це положення надає національним судовим органам надто широкі можливості: воно обмежується визначенням категорії правопорушень, що можуть виправдати застосування такого заходу, визначенням відповідного органу, який має його застосувати, і описом конкретних дій під час вилучення й перегляду кореспонденції. Однак у ньому не зазначена ні тривалість цього заходу, ані навіть причини, що можуть його виправдати; крім того, з матеріалів справи стає очевидно, що контроль за кореспонденцією заявитика, рішення про який було постановлено у 1997 році, застосовується ще й дотепер. Суд вважає, що застосований закон не визначає з достатньою чіткістю обсяг і способи застосування свободи оцінювання представниками судових органів у цьому питанні і що заявитик не користувався мінімальним захистом, який йому гарантує верховенство права в демократичному суспільстві (див., зокрема, рішення у справах «Калоджеро Діана проти Італії» (*Calogero Diana c. Italie*) та «Доменікіні проти Італії» (*Domenichini c. Italie*) від 15 листопада 1996 року, *Recueil 1996-V*, с. 1775 та 1799, відповідно, п. 29–33, а також «Мессіна против Італії» (*Messina c. Italie*) (№ 2), № 25498/94, п. 81, CEDH 2000-X).

137. Виходячи із зазначеного вище, Суд робить висновок, що втручання у право заявитика на повагу до його кореспонденції не виконувалося «згідно із законом», як передбачає пункт 2 статті 8 Конвенції. Цей висновок робить заявку перевірку дотримання інших вимог цього положення.

Таким чином, мало місце порушення статті 8 стосовно права на повагу до таємниці кореспонденції заявитика.

2. Заборона відвідування заявитика членами його родини

138. Насамперед Суд нагадує, що він не має юрисдикції *ratione temporis* розглядати скаргу, пов'язану із забороною відвідування заявитика членами його родини в тій частині, що стосується періоду до 27 червня 1997 року, дати набрання Конвенцією чинності для Латвії. Отже, він розглядає лише період після цієї дати (див. «Калашников проти Росії» (*Kalashnikov c. Russie*), № 47095/99, ухвала від 18 вересня 2001 року, неопублікована).

139. Суд нагадує, що хоч будь-яке законне тримання під вартою становить за своєю суттю обмеження щодо приватного і сімейного життя особи, для поваги до сімейного життя необхідно, щоб адміністрація пенітенціарних установ та інші відповідні органи допомагали затриманому підтримувати контакт з найближчими членами його родини (див. згадане вище рішення у справі «Мессіна проти Італії» (№ 2), п. 61). У цій справі із зауважень сторін випливає, що дружина і неповнолітня донька заявитика не могли його відвідувати, коли він перебував у в'язниці, тобто до 14 жовтня 1997 року і потім, з 25 вересня 1998 року до 20 квітня 2000 року та з 5 до 25 вересня 2000 року. За цих обставин Суд вважає, що заборона побачень з членами родини становить втручання у право заявитика на повагу до його сімейного життя, гарантованого пунктом 1 статті 8 Конвенції.

Таке втручання не порушує Конвенцію, якщо воно відбувається «згідно із законом», має на меті щонайменше одну легітимну мету у значенні пункту 2 статті 8 і може вважатися заходом, що є «необхідним у демократичному суспільстві» (там само, п. 62–63).

140. Суд констатує, що на час подій, про які йдеться, єдиним документом, який регулював питання побачень із членами родини особи, що перебуває в запобіжному ув'язненні, був наказ № 113 міністра внутрішніх справ від 30 квітня 1994 року, замінений 9 травня 2001 року на новий наказ міністра юстиції. З цього приводу Суд зауважує, що своїм рішенням від 19 грудня 2001 року Конституційний суд Латвії оголосив, що будь-яке втручання в суб'єктивні права приватної особи, що відбувається лише на підставі міністерського наказу (див. пункт 53 вище), не відповідає Конституції. Виходячи зі своєї усталеної практики (див. пункт 135 вище), Суд висловлює дуже великий сумнів щодо того, чи оскаржуваний захід здійснювався «згідно із законом» у значенні другого пункту статті 8.

Проте він не вважає за необхідне розглядати це питання окремо. Навіть якщо припустити, що це втручання мало законні підстави, передбачені в

національному законодавстві, Суд вважає, що все одно статтю 8 Конвенції було порушене з таких причин.

141. Суд нагадує: для того щоб уточнити обов'язки Договірних держав за статтею 8 стосовно побачень у тюрмі, слід виходити з нормальних і розумних умов тримання під вартою і враховувати певні межі самостійного оцінювання, що відводяться національним органам влади в регламентації контактів затриманого з його родиною (див. рішення у справі «Бойл і Райс проти Сполученого Королівства» (*Boyle et Rice c. Royaume-Uni*) від 27 квітня 1988 року, серія A, № 131, с. 29, п.74, і «Дікме проти Туреччини» (*Dikme c. Turquie*), № 20869/92, п. 117, CEDH 2000-VIII). З іншого боку, Суд визнає надзвичайну важливість для затриманого мати можливість підтримувати особисті теплі стосунки з членами своєї родини, особливо після тривалого періоду тримання під вартою (див. згадувану вище справу «Мессіна проти Італії» (№ 2), п. 61). Таким чином, якщо обмеження побачень з членами родини особи, що перебуває в запобіжному ув'язненні, можуть бути виправдані безліччю обставин — ризиком завдання шкоди третім особам або ризиком ухиляння від слідства, захистом свідків, необхідністю забезпечити безперешкодний хід розслідування, — все ж таки необхідно, щоб ці обмеження ґрунтувалися на нагальній суспільній потребі і щоб вони залишалися пропорційними до легітимних цілей, що ставляться при цьому. Відповідні національні органи повинні, таким чином, довести свою ретельність у цьому, для того щоб знайти справедливу рівновагу між вимогами розслідування і правами затриманого (там само, п. 65 і 73). Зокрема, тривалість заборони на відвідування членами родини і сфера її дії — це ті чинники, які слід брати до уваги для визначення пропорційності цього заходу. У будь-якому випадку, повна заборона відвідувань може бути виправдана лише надзвичайними обставинами.

142. У цій справі Суд констатує, що дружина і донька заявитика не мали дозволу відвідувати його протягом трьох окремих періодів, найдовший з яких тривав з 25 вересня 1998 року до 20 квітня 2000 року, тобто близько одного року семи місяців. Більше того, ця заборона мала абсолютний характер; щодо аргументу Уряду, за яким дружина заявитика нібито один раз отримала дозвіл на побачення, але не скористалася з цієї можливості, Суд констатує, що це твердження не було підкріплene жодним документом справи. Зокрема, з матеріалів справи випливає, що ні суд, який розглядав справу заявитика, ні адміністрація в'язничної установи, в якій його утримували, не надали жодного пояснення з цього приводу. Крім того, Суд зазначає, що до запобіжного ув'язнення 25 вересня 1998 року заявитник провів понад одинадцять місяців під домашнім арештом, де його контакти з членами родини не були обмежені; отож не схоже, щоб протягом цього періоду заявитник намагався скористатися з цих контактів для того, щоб організувати якусь змову чи щоб перешкодити розслідуванню своєї справи. За цих обставин Суд не має переконання, що застосування такого суворого заходу справді було необхідним для досягнення легітимних цілей. Таким чином, цей захід не був «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні пункту 2 статті 8 Конвенції.

143. Отже, було порушення статті 8 за цим пунктом.

VII. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

144. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сatisфакцію».

А. Прохання заявника щодо офіційної «заяви» про можливість порушення його прав у майбутньому

145. Заявник звернувся з проханням до Суду констатувати порушення всіх статей Конвенції, на які він посилився і стосовно яких його заява була оголошена прийнятною. Крім того, він підкреслював, що у випадку, якщо Суд визнає упередженість Ризького регіонального суду, будь-який обвинувальний вирок, винесений цим судом у його справі, вважатиметься протизаконним і нелегітимним. Так само заявник нагадував, що його скаргу ще не розглянуто; однак процедура оскарження, безперечно, забере багато часу, протягом якого він не має жодного шансу на звільнення. Таким чином, вимога «розумного строку» у значенні пункту 3 статті 5 і пункту 1 статті 6 Конвенції буде знову порушенна. Існує значна ймовірність, що одне з рішень, ухвалених під час провадження, буде скасовано, а це призведе до передання матеріалів справи в суд нижчої інстанції і до нескінченності затягненого розгляду.

Виходячи із зазначеного вище, заявник просить Суд зробити «заяву», в якій зазначалося б, що всі рішення, ухвалені латвійськими судами по суті справи, мають бути скасовані, і що повторний розгляд його кримінальної справи — а тим більше подальше тримання його під вартою упродовж цього розгляду — є неприпустимим, бо це призведе до порушення статей 5 і 6 Конвенції. Усвідомлюючи незвичний характер такої заяви, він стверджує, що це єдина можливість ефективно забезпечити повагу до його прав, гарантованих Конвенцією.

146. Уряд нагадує, що стаття 41 не надає Суду права визначати для держав конкретні заходи для припинення порушення Конвенції, оскільки нагляд за виконанням рішень належить до компетенції Комітету міністрів (пункт 2 статті 46 Конвенції). Уряд вважає, що відступ від цього правила означав би поставити під сумнів принцип субсидіарності, притаманний системі Конвенції.

147. Суд нагадує, що держава має право сама вибирати заходи, які слід застосувати в її судовій системі для виправлення ситуації, що призвела до порушення, і що Конвенція не надає Суду права звертатися до Високих Договірних Сторін з директивами і вказівками (див., зокрема, рішення у справах «Пелладоа против Нідерландів» (*Pelladoah c. Pays-Bas*) від 22 вересня

1994 року, серія А, № 297-В, с. 34, п. 44; «Насрі проти Франції» (*Nasri c. France*) від 13 липня 1995 року, серія А, № 320-В, с. 26, п. 50; «Ремлі проти Франції» (*Remli c. France*) від 23 квітня 1996 року, *Recueil 1996-II*, с. 575, п. 54; та «АРВР проти Франції» (*APVR c. France*) від 21 березня 2002 року, № 38436/97, п. 41, неопубліковане). Таким чином, належить відхилити це прохання заявника.

В. Шкода

148. Заявник визнає, що умовою *sine qua non* надання Судом матеріального відшкодування є існування прямого причинного зв'язку між заявленою матеріальною шкодою і ствердженими порушеннями, і що в його справі важко встановити такий зв'язок. Саме тому він не ставить жодної вимоги з цього приводу.

149. Проте заявник вимагає відшкодування моральної шкоди, якої він зазнав від численних порушень його прав, гарантованих Конвенцією. Він не пропонує якоїсь конкретної суми і повністю залишає це питання на розсуд Суду. Однак він просить Суд узяти до уваги ряд фактичних обставин, що посилили його страждання, а саме:

- майнова шкода і несприятливі матеріальні обставини для його родини, особливо з огляду на той факт, що до затримання він був успішним бізнесменом;
- стан його здоров'я, що був слабким уже на момент його затримання, але значно погіршився з роками, проведеними в тюрмі;
- публічність і вагомість заяв прем'єр-міністра та міністра юстиції, які спричинили виникнення обстановки ворожого ставлення до нього в суспільстві;
- відверто вороже ставлення до нього пані Штейнерте, яке викликало у нього тривалий стан тривоги, зневіри і відчаю, зокрема через відсутність будь-якого реального права протидіяти такому ставленню;
- тривала розлука з дружиною і неповнолітньою доночкою.

150. Уряд заперечує обґрунтованість усіх зазначених вище чинників. Він повторює свої аргументи, наведені стосовно порушення пункту 1 статті 6, згідно з якими поведінка самого заявника спричинилася до затягування провадження. Так само, посилаючись на висновки латвійських медичних органів, Уряд заперечує факт погіршення стану здоров'я заявника за час його перебування в ув'язненні. Щодо пані Штейнерте, то вона не виявила жодної ознаки ворожості до заявника; зокрема її тверде рішення про тримання заявника під вартою, а не у звичайній лікарні, не можна тлумачити таким чином. Щодо публічної заяви стосовно обвинуваченого, Уряд підкреслює, що поведінка представників органів влади не мала на це впливу, оскільки широке висвітлення справи у пресі і великий резонанс пояснюються просто фактом, що майже половина жителів Латвії відчула на собі згубний вплив право-порушення, в якому обвинувачено заявника. Нарешті, коли йдеться про

заборону відвідувань його членами родини, Уряд відсилає до своїх зауважень, за якими прокурор нібито дозволив заявникові один раз зустрітися з дружиною, проте вона не скористалася з цього дозволу (див. вище пункт 131, наприкінці).

Виходячи із зазначеного вище, Уряд вважає, що саме визнання порушення становить достатнє відшкодування будь-якої моральної шкоди, якої міг би зазнати заявник.

151. Суд поділяє думку Уряду, що, з огляду на всі обставини справи, саме визнання порушення, що міститься в цьому рішенні, становить достатню справедливу сatisфакцію будь-якої моральної шкоди, якої зазнав заявник.

C. Судові витрати

152. Заявник вимагав відшкодування витрат, пов'язаних із підготовкою і представленням його справи в Суді. За цим пунктом він вимагав 36 610 фунтів стерлінгів [блізько 56 600 євро] як гонорар його представників п. С. Грошу і 1 500 латвійських латів [блізько 2 600 євро] за послуги латвійських адвокатів, що практикують у Ризі. Зокрема, суми, що становлять гонорар адвоката Гроша, підкріплені багатьма рахунками-фактурами, кожен з яких містить такі суми:

- a) 5 500 фунтів стерлінгів, що відповідає 22 годинам праці, з розрахунку 250 фунтів на годину (підготовка заяви);
- b) 5 545,53 фунта за 22 години праці («розрахунки на подальшу працю» коштом заявника);
- c) 6 250 фунтів за 25 годин праці (листування з канцелярією Суду та з одним із ризьких адвокатів заявника, телефонні розмови, що стосувалися справи, підготовка повідомлення у пресі, адресованого деяким організаціям, консультації стосовно «інших заявників»);
- d) 10 000 фунтів за 52 години праці (контакти з одним із ризьких адвокатів заявника з метою підготовки детальних зауважень у відповідь на зауваження Уряду, підготовка документів, які долукалися до цих зауважень, листування «з іншими зацікавленими сторонами в інших частинах світу» тощо);
- e) 3 100 фунтів за понад 12 годин праці (контакти з канцелярією Суду про стан провадження, прохання щодо запобіжних заходів і аналіз ухвали Суду не застосовувати їх тощо);
- f) 5 960 фунтів за 32 години праці (вивчення судової практики щодо застосування статті 41 Конвенції та подання вимог про справедливу сatisfакцію).

153. Уряд залишає це питання на розсуд Суду.

154. Суд нагадує, що за статтею 41 Конвенції він відшкодовує лише витрати, стосовно яких було встановлено, що вони справді були необхідними і становлять розумну суму (див., серед багатьох інших, згадувані вище рішення

у справах «Ніколова проти Болгарії» та «Єчюс проти Литви», п. 79 і п. 112, відповідно). Крім того, пункт 2 правила 60 Регламенту передбачає, що будь-яке клопотання, подане на підставі статті 41 Конвенції, має зазначати конкретні суми, розбиті на пункти, і супроводжуватися необхідними документами на їх підтвердження, інакше Суд може відхилити це клопотання повністю або частково (див. рішення у справі «Зубані проти Італії» (*Zubani c. Italie*) [GC] [справедлива сatisфакція] від 16 червня 1999 року, № 14025/88, п. 23).

У цій справі Суд констатує, що в кожному з поданих рахунків-фактур, виписаних адвокатом Грошем, зазначено загальну вартість багатьох юридичних послуг, без уточнення вартості кожної окремої послуги. Зокрема, Суд висловлює сумнів щодо існування об'єктивної необхідності здійснення деяких витрат, зазначених у цих рахунках-фактурах; зокрема, він не розуміє, який прямий зв'язок може існувати між підготовкою повідомлення у пресі, консультаціями, що стосуються «інших заявників», і листуванням «з іншими зацікавленими сторонами в інших частинах світу» з процедурою, що відбувалась у Страсбургу. Нарешті, Суд нагадує, що відшкодовуються лише витрати, які мають розумний розмір; тим часом сума, що її вимагає заявник — 59 200 євро, — в будь-якому разі надмірна. З іншого боку, Суд не заперечує, що, з огляду на кількість порушень, на які скаржився заявник, справа була досить складною, що не могло не вплинути певним чином на підготовку заяви. За цих обставин Суд, керуючись принципом справедливості та усталеними критеріями органів Конвенції, присудив заявникові 15 000 євро як відшкодування за всі витрати. Ця сума має бути конвертована в латвійські лати за обмінним курсом, чинним на день постановлення цього рішення, плюс, якщо необхідно, сума податку на додану вартість (див. рішення у справі «А. проти Сполученого Королівства» (*A. c. Royaume-Uni*) від 23 вересня 1998 року, *Recueil* 1998-VI, с. 2702, п. 37).

D. Відсотки у разі несвоєчасної сплати

155. Суд вважає, що в разі несвоєчасної сплати мають бути нараховані відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Центрального європейського банку плюс три відсоткові пункти.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

1. *Постановляє*, десятьма голосами проти одного, що було порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

2. *Постановляє* одноголосно, що було порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

3. *Постановляє*, десятьма голосами проти одного, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції стосовно права на розгляд справи упродовж розумного строку.

4. *Постановляє* одноголосно, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції стосовно розгляду справи безстороннім судом, встановленим законом, і що немає потреби окремо розглядати питання, чи цей суд був незалежним.

5. *Постановляє* одноголосно, що було порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

6. *Постановляє*, десятьма голосами проти одного, що було порушення статті 8 Конвенції щодо права на повагу до таємниці кореспонденції та сімейного життя.

7. *Постановляє* одноголосно, що

а) протягом тримісячного строку від дня, коли це рішення стане остаточним, держава-відповідач, відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, повинна виплатити 15 000 (п'ятнадцять тисяч) євро як компенсацію за судові витрати з конвертацією їх у латвійські лати за обмінним курсом на день постановлення цього рішення, плюс, якщо необхідно, суму податку на додану вартість;

б) що зі спливом зазначених вище трьох місяців і до повного розрахунку на названу суму нараховуватимуться відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Центрального європейського банку, яка діє упродовж періоду прострочення виплати, плюс три відсоткові пункти.

8. *Відхиляє* решту вимог заявника про справедливу сатисфакцію.

Учинено французькою мовою і повідомлено у письмовій формі 28 листопада 2002 року, відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Підпис: Крістос Розакіс,
Голова Суду

Підпис: Сьорен Нільсен,
Заступник секретаря Суду

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції і пункту 2 правила 74 Регламенту Суду, до цього рішення додано окрему думку п. М. Марусте, яка частково не збігається з позицією більшості.

Парафовано: К. Л. Р.

Парафовано: С. Н.

**ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ М. МАРУСТЕ,
ЯКА ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЮ БІЛЬШОСТІ**

На жаль, я не можу погодитися з деякими думками, які висловила більшість.

Перша проблема стосується вичерпання національних засобів правового захисту.

Розгляд справи в національних судах ще не завершено. Адже рішення, винесене судом першої інстанції, було оскаржено, і провадження все ще триває у Верховному суді, уповноваженому вирішувати як питання фактів, так і правові питання. Касаційне провадження можна розпочинати після того, як цей суд висловить свою думку. Таким чином, я вважаю передчасним розглядати цю справу на цій стадії провадження, навіть якщо Уряд не піднімав питання про невичерпання всіх національних засобів правового захисту. Суд завжди чітко висловлювався за додержання принципу субсидіарності й надання національним органам влади можливості самим розв'язувати проблеми. Можна припустити, що національні судові органи вирішили б частину скарг або всі скарги, про які йшлося в заявлі. Той факт, що Суд ухвалює рішення, коли ще триває внутрішньодержавне судове провадження, може поставити Суд у незручне становище перед національними судовими органами. Хоч Суд, безумовно, і не мав бажання втрутатися у внутрішнє провадження, його дії можуть тлумачитися саме таким чином.

По-друге, на мою думку, дуже важко застосувати до цієї справи, незвичайної під будь-яким кутом зору, звичні критерії щодо тривалості запобіжного ув'язнення і швидкості судового провадження. З цієї причини я проголосував проти визнання порушення пункту 3 статті 5 і пункту 1 статті 6. У ситуації, коли два інші провідні керівники банку, обвинувачені разом із заявником, вдалися до втечі, національні судові органи не мали іншого виходу, як в інтересах справи тримати заявитика в ізоляції та під вартою. Кожен може зрозуміти і погодитися з тим, що потрібно багато часу, щоб провести слідство у справі про крах банку, в якій фігурувало понад 350 свідків, величезна кількість документів, а матеріали справи склали понад 60 томів. Тим часом попереднє розслідування було проведено за вісімнадцять місяців, якого й вимагало відповідне національне право. На мою думку, до надзвичайних ситуацій слід ставитися інакше, ніж до всіх інших, тому я вважаю, що відповідні органи влади Латвії поставилися з належною ретельністю до своїх обов'язків, якщо взяти до уваги складність і масштаби цієї справи, за якою пильно стежила громадськість. Таке саме зауваження стосується судової процедури, в якій важко віднайти справжні періоди бездіяльності суду першої інстанції. Загалом було 206 днів судових засідань, заявник шість разів просив суд відкласти слухання його справи для доповнення слідства, питання відводу або прокурора, або всього складу суду ставилося дев'ять разів, були клопотання про відпустки, про відкладення судових засідань, про повторне слухання

свідків тощо. Усі ці подробиці процедури забирають час. Органи влади також з ретельністю поставилися до питання стану здоров'я заявитика, і провадження доводилося призупиняти, щоб дати заявитикові змогу лікуватися. З цього приводу я поділяю думку, яку Суд висловив у справі «Вемгофф проти Німеччини», а саме — не можна постановляти рішення про порушення пункту 3 статті 5 і пункту 1 статті 6 Конвенції за виняткових обставин.

Нарешті, я висловлюю свою незгоду з твердженням про порушення статті 8, підтриманим більшістю. Справді, втручання мало місце. Але це втручання відбувалося згідно із законом, оскільки воно ґрутувалося на чіткій законній підставі статті 176 Кримінально-процесуального кодексу. Воно здійснювалося з явною легітимною метою, якої я вже торкався вище: уникнути будь-якої можливості спілкування заявитика з іншими співобвинуваченими, що свідчить про захист порядку і запобігання кримінальним правопорушенням. Виходячи з обставин справи, цей захід був необхідним у демократичному суспільстві, оскільки його метою було забезпечення нормального перебігу розгляду справи і захист законних прав та інтересів інших осіб, зокрема потерпілих від правопорушення і краху банку. На підставі аргументів, поданих Суду, я вважаю, що порушення права заявитика на повагу до таємниці його кореспонденції, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції, було виправданим у значенні пункту 2 цієї статті, а отже, порушення цієї статті не було.